

Foreldres alkoholbruk, elevenes problematferd og ungdommers beruselse

En longitudinell to-generasjonsstudie

Trine Oppegård Persson

Masteroppgave ved Psykologisk institutt

UNIVERSITETET I OSLO

Mai 2012

Forord

Først en stor takk til min veileder Henrik Natvig for datamaterialet, konstruktiv kritikk, oppmuntring, tilgjengelighet og kunnskap. Du har alltid tatt deg tid til å svare på spørsmål, og har motivert meg gjennom en til tider frustrerende kombinasjon av studier og fødselspermisjon.

Takk til Maria og Marit for støtte og samarbeid gjennom denne prosessen.

En stor takk til familien, spesielt mamma, for oppmuntring og mye barnevakt. Takk til Mia og Ella, som har fått meg til å ta nødvendige avbrekk og samtidig gir meg perspektiv når frustrasjonen har forsøkt å ta over.

En spesiell takk til Stian for din ubegrensede tålmodighet med et spisebord fylt med papirbunker og bøker. Takk for din kunnskap, språkvask og omsorg.

Oslo, mai 2012.

Trine Oppegård Persson

Sammendrag

Denne studien undersøkte sammenhenger mellom foreldres alkoholbruk, elevenes problematferd og ungdommers beruselse som 15- og 18 åringer. Utvalget var fra "Voksen i år 2000" og besto av 472 ungdommer og deres foreldre. Data om foreldres alkoholbruk og elevenes problematferd ble hentet fra 1990, mens ungdommenes beruselsesfrekvens var fra 1992 og 1995. Resultatene viste at både foreldres alkoholbruk og elevenes problematferd var relatert til økt beruselse hos ungdom. Variablene forklarte 7 % og 9 % av variansen i beruselse for henholdsvis 15- og 18- åringene. Elevenes problematferd hadde større betydning enn foreldres alkoholbruk for beruselse da ungdommene var både 15 og 18 år. Korrelasjons- og regresjonsanalyser viste at foreldrenes alkoholbruk hadde sterkere sammenheng med jenters beruselse enn gutters både ved 15 og 18 år. Videre avdekket interaksjonsanalyser at elevenes problematferd i 1990 var sterkere assosiert med beruselse i 1992 for jenter enn gutter. Funnene impliserer at foreldre bør inkluderes i forebyggingsarbeidet. Samtidig vil et positivt og støttende læringsmiljø kunne forebygge problematferd i og utenfor skolen. Resultatene indikerer at forebyggingsarbeid også bør ha en kjønns spesifikk tilnærming.

Innholdsfortegnelse

Innledning.....	1
Norsk ungdoms drikkemønster.....	1
Stabilitet i alkoholbruk	2
Risikofaktorer	3
Sosialisering og sosial læringsteori	5
Foreldre og ungdoms alkoholbruk.....	6
Elevenes problematferd	8
Frekvens av problematferd	8
Problematferd og alkoholbruk	10
Nytteverdien av oppgaven og forskningsspørsmål.....	10
Metode.....	12
Utvalg og prosedyrer	12
Datainnsamling og spørreskjema.....	12
Valg og operasjonalisering av variabler	13
Ungdommers beruselsesfrekvens.....	13
Foreldres alkoholbruk	13
Elevenes problematferd.....	14
Spørreskjemaenes validitet	17
Manglende svar.....	17
Ungdoms beruselsesfrekvens.....	17
Foreldres alkoholvariabler	17
Elevenes problematferd.....	18
Frafallsanalyser.....	18
Analyser.....	19
Resultater.....	21
Deskriptive analyser	21

Frekvens i alkoholbruk	22
Frekvens i elevenes problematferd	22
Korrelasjonsanalyser	23
Multikolinearitet	24
Kjønn som moderator	25
Regresjonsanalyser	27
Diskusjon.....	31
Foreldres alkoholbruk og ungdommers beruselse	31
Hvorfor har foreldrene størst betydning når ungdommene er 18 år?	32
Problematferd og beruselse	34
Er betydningen av foreldres alkoholbruk forskjellig for gutter og jenter?	37
Kjønnsforskjeller i problematferd og beruselse hos 15-åringer	38
Kjønnsforskjeller i problematferd og beruselse hos 18-åringer	39
Sammenhenger og kausalitet	40
Metodologiske betraktninger	41
Implikasjoner for forebygging.....	42
Konklusjon.....	43
Litteraturliste	45

Innledning

Alkohol er det mest brukte rusmidlet i verden og som oftest det første rusmidlet ungdom blir presentert for. I løpet av 14 til 17 års alderen skjer det en form for tilpasningsprosess til en drikkekultur, hvor det å drikke alkohol er relativt utbredt (Bakken, 1998). Det er mange skader og problemer knyttet til alkoholbruk, spesielt til unge brukere med et høyt alkoholkonsum (Pape & Rossow, 2007; Vedøy & Skretting, 2009). Det er derfor viktig å undersøke hvilke faktorer og mekanismer som er med på å påvirke ungdommenes alkoholbruk.

I sosial læringsteori beskrives ungdom som sosiale og aktive informasjonssøkere. I sosialiseringssprosessen lærer de om og får erfaringer med alkoholbruk fra familie, venner og nærmiljø (Bandura, 1986). I tråd med dette har flere studier vist en sammenheng mellom blant annet ungdommenes alkoholbruk og påvirkning av venner (Aas & Klepp, 1992; Hundleby & Mercer, 1987), atferdsproblemer (Kazdin, 1997) og forhold ved skolen (Iversen, Skutle, Bolstad & Knoff, 2008; Maggs, Patrick & Feinstein, 2008; Øia & Strandbu, 2010). Betydningen foreldres alkoholbruk kan ha for ungdommers alkoholbruk er fortsatt et underrepresentert forskningsområde (Kemppainen et al., 2008). Det er også studier som har undersøkt sammenhengen mellom ulik problematferd og ungdommers alkoholbruk. I denne studien er det kun tatt med problematferd i skolen. Årsaken til dette valget er at skolen er en arena hvor ungdom tilbringer mye tid, hvor problematisk atferd lettere fanges opp enn i fritiden.

Formålet med denne studien er å undersøke de unike og kombinerte sammenhengene mellom foreldres alkoholbruk, elevenes problematferd og ungdommers beruselse, med utgangspunkt i sosial læringsteori (Bandura, 1977) og problematferdsteorien til Jessor og Jessor (1977). Målet er å bedre vår forståelse om hva som er med på å påvirke ungdommers alkoholbruk og å bidra i forhold til forebygging. Det må understrekes at studiens mål er å se på sammenhenger mellom bestemte variabler og er ikke en dekkende forklaring på ungdommers alkoholbruk.

Norsk ungdoms drikkemønster

I tidsrommet fra 2006 til 2008 oppga 61 % av 15-16 åringene å ha drukket alkohol, mens 40 % hadde vært beruset siste halvår. Videre rapporterte 85 % av 17-18 åringene å ha drukket alkohol, mens 72 % hadde vært beruset siste halvår (Vedøy & Skretting, 2009). Norsk

ungdom drikker sjeldnere, men er oftere beruset enn ungdom i Sør-Europa (Hibell et al., 2009). I Norge har man lange tradisjoner for å drikke seg beruset når man først drikker alkohol, og dette ”nordiske” drikkemønsteret knytter alkoholbruk først og fremst til festlige anledninger. Det andre drikkemønsteret er det ”kontinentale”, som vi finner i store deler av Europa. Her inngår alkohol som en mer naturlig del av befolkningens hverdag, uten at det konsumeres store mengder som i Norden (Vedøy & Skretting, 2009). Denne forskjellen gjenspeiles i ESPAD-rapporten fra 2007, hvor 66 % av norske 15-åringer hadde drukket alkohol det siste året, mot 82 % i andre europeiske land. Samtidig hadde norsk ungdom like høy grad av beruselse (40 %) som resten av Europa (39 %), noe som illustrerer at mengden alkohol som inntas per drikkesituasjon er større i Norge (Hibell et al., 2009).

Det er mange skader og problemer knyttet til alkoholbruk, og spesielt til enkeltepisoder med høyt alkoholinntak (Anderson & Baumberg, 2006). Ungdomsskole- og videregående elever som hadde drukket alkohol de siste 12 månedene hadde opplevd flere negative utfall: 31 % hadde blitt så beruset at de ikke klarte å stå oppreist, 30 % hadde befunnet seg på et sted uten å huske hvordan man kom dit, 9 % hadde blitt utsatt for vold som ga synlige merker eller skader, og 16 % hadde kjørt motorkjøretøy med promille (Pape & Rossow, 2007). Naturlig nok oppgir de eldste oftere å ha vært utsatt for negative utfall enn de yngre ungdommene, siden flere i denne aldersgruppen drikker alkohol og drikker oftere. I forbindelse med alkoholbruk oppga 12 % av 15-16 åringer å ha kranget, 6 % hadde vært i slagsmål og 5 % hadde vært utsatt for en ulykke. Tilsvarende tall for 17-18 åringer var 31 %, 15 % og 12 % (Vedøy & Skretting, 2009). Likevel er det de yngste brukerne med høyt alkoholkonsum som er mest utsatt for negative konsekvenser (Pape & Rossow, 2007).

Stabilitet i alkoholbruk

Selv om hyppig og høyt alkoholbruk blir sett på som ukonvensjonell atferd, er dette forholdsvis normalt og de fleste vokser av seg dette alkoholmønsteret tidlig i 20-årene (Chen & Kandel, 1995; Temple & Fillmore, 1985). Flere studier har vist at alkoholbruk toppe seg rundt 20-årsalderen, for deretter å avta og stabilisere seg (Kerr, Fillmore & Bostrom, 2002; Koppes, Kemper, Post, Snel & Twisk, 2000). Blant annet fant Koppes et al. (2000) høy stabilitet over en 20-års periode og at de som drikker alkohol i 16-årsalder har nesten fire ganger så stor sannsynlighet til å drikke alkohol ved 21-års alder enn de som ikke drikker. Ghodsian og Power (1987) fant at de som drakk mest og oftest som 16-åringer var mer sannsynlig til å ha et høyt alkoholforbruk ved 23-års alder. Dette kan forklares med

rolleendringer i livet, blant annet inngåelse av ekteskap og arbeidsforhold (Gotham, Sher og Wood, 1997). Derimot er det noen som opprettholder sitt alkoholbruk langt ut i voksenalder. Schulenberg, Wadsworth, O'Malley, Bachman og Johnston (1996) fant at gutter med høyere alkoholbruk i ungdomsalder hadde større sannsynlighet for å ha et høyere alkoholkonsum som voksne, sett i sammenheng med ungdom med lavt alkoholkonsum. McCarty et al. (2004) så at problemdrikking i løpet av ungdomstiden var assosiert med problemdrikking i voksenalder for både menn og kvinner, med en sterkere sammenheng for menn. Videre beskrev Pape og Hammer (1996) i en longitudinell studie høy stabilitet over tid: 96,2 % av de som drakk alkohol i tidlig voksenalder (19 til 22 år) drakk også alkohol seks år senere og stabiliteten var spesielt høy for de som hadde et høyt alkoholkonsum.

Det er godt dokumentert at tidlig alkoholdebut øker risikoen for alkoholrelaterte helseproblemer senere (Seljamo et al., 2006). Blant annet fant Strandheim, Bratberg, Holmen, Coombes og Bentzen (2011) at ungdom som hadde vært beruset før fylte 16 år hadde større sannsynlighet for hyppigere alkoholbruk, hasj og marijuana senere i ungdomstiden. Dette sammenlignet med 16-åringene som ikke hadde vært beruset. Pagan et al. (2006) fant at tidlig alkoholdebut er assosiert med tyngre og mer problematisk alkoholbruk i senere ungdomstid og ung voksenalder. I tillegg fant Pedersen og Skrondal (1998) et høyere alkoholkonsum i slutten av tenårene for de som hadde en tidlig alkoholdebut: De som drakk før de var 13 år hadde seks år senere et gjennomsnittlig årlig alkoholkonsum på 7,0 liter. Tilsvarende alkoholkonsum for de som startet å drikke etter 17 års alder, var 3,9 liter. Ved bruk av en estimeringsmodell konkluderte de med at en utsettelse i alkoholdebut med 10 % fører til 35 % reduksjon i ungdoms alkoholbruk.

Kort oppsummert viser forskningen at det er viktig å ha fokus på ungdoms alkoholdebut, alkoholbruk og beruselse for å kunne redusere senere alkoholrelaterte problemer.

Risikofaktorer

Det er flere faktorer som kan påvirke ungdommers alkoholbruk. Blant annet har personlighetstrekket "sensation seeking" vist å ha en positiv sammenheng (John, Robins & Pervin, 2008). Tidlig biologisk modenhet (Lintonen, Rimpelä, Vikat & Rimpelä, 2000) og genetiske faktorer har også en godt dokumentert sammenheng med alkoholbruk (Knop, 1989, 2010; Rose, Dick, Viken & Kaprio, 2001; Whitfield et al., 2004). Det har også blitt fokusert

på hvilken påvirkning signifikante rollemodeller har på de unges alkoholbruk. Flere studier viser at foreldre og venner er de viktigste kildene til påvirkning (Hundleby & Mercer, 1987; Pedersen, 1998). For eksempel fant Akers, Krohn, Lanza-Kaduce og Radosevich (1979) i en studie av ungdommer i alderen 13 til 18 år, at nær halvparten av variansen i alkoholbruk kan predikeres fra ungdoms persepsjon av at signifikante voksne og venner støtter opp om alkoholbruk.

Pedersen (1998) viser også til at foreldrenes ”langing” kan være en risikofaktor for utviklingen i ungdommers alkoholbruk. De ungdommene som brukte alkohol, men aldri fikk alkohol av foreldrene, drakk en tredjedel mindre enn de som fikk alkohol. Foreldrenes ”langing” hadde også betydning for ungdommers alkoholbruk da de ble eldre: Ved 21-års alder var alkoholkonsumet nesten dobbelt så høyt for dem som fikk alkohol, sammenlignet med dem som ikke fikk alkohol hjemme (Pedersen, 1998). I samsvar med dette fant Wood, Read, Mitchell & Brand (2004) et mindre alkoholinntak blant ungdom når foreldre ikke tolererte drikking. I tillegg har mangel på foreldrehengivenhet, foreldreomsorg, foreldreinvolvering og imitering av foreldre vist å forklare opp til 22 % av variansen i stoffbruk, inkludert alkohol, mens venner forklarte opp til 40 % (Hundleby & Mercer, 1987). Foreldres manglende evne til god foreldreomsorg kan også være en risikofaktor for ungdommers alkoholbruk og annen problematferd. Patterson, DeBaryshe og Ramsey (1989) beskriver to ulike utviklingstrekk i forhold til normbrytende atferd. Den første går ut på at det er et samspill mellom barns tidlige vanskelige atferd og foreldres mangelfulle foreldreferdigheter. Resultatet blir et tvungen samspill og vil øke sannsynligheten for regelbrytende atferd hos tenåringene. Sjansene for at ungdommen blir venner med andre som også har normbrytende atferd er større (Ary, Duncan, Duncan & Hops, 1999). Den andre går ut på at normbrytende atferd tilegnes i ungdomsårene uten en historie om vanskelige familieforhold. Problematferden kan således være påvirket av venners eller klassekameraters atferd. Samtidig kan foreldre også være en beskyttende faktor når det gjelder påvirkning fra venner. Blant annet fant Li, Pentz og Chou (2002) at ungdommer med avholdsforeldre ble lite påvirket av venner, sammenlignet med ungdom med foreldre som brukte alkohol.

Flertallsmisforståelse har vært trukket fram som en sentral faktor i ungdommers alkoholbruk (Aas & Klepp, 1992). Ungdom tror ofte det er flere enn det i realiteten er, som bruker alkohol. Hvis en ungdom tror at alle andre ungdommer drikker alkohol i helgene vil dette lett virke inn på egen atferd, og det blir lettere å følge normen enn å bryte den (Natvig, 1995). Pape (2012) stiller seg imidlertid skeptisk til at flertallsmisforståelsen skal bli tillagt for mye vekt. Hun påpeker blant annet at flertallsmisforståelsen kan reflektere en reell

forskjell i alkoholbruk ved at ungdom underestimerer eget bruk, og bruker en referansegruppe med høyt alkoholinntak når de sammenligner med sin egen alkoholbruk. Samtidig viser ungdoms persepsjon av venners alkoholbruk seg å være en sterk prediktor i eget alkoholbruk. Blant annet fant Aas og Klepp (1992) at ungdomsskoleelever syvdoblet estimatet av hvor mange som drakk hver uke, mens videregående elever doblet estimatet, sammenlignet med egenrapportert alkoholbruk. Ungdoms persepsjon av venners alkoholbruk, i tillegg til venners og foreldres aksept av alkohol, forklarte 46 % av variansen i eget alkoholbruk. I samsvar med dette fant Perkins og Wechsler (1996) at ungdommers oppfatning av andres alkoholbruk var den sterkeste prediktoren for eget bruk, sammenlignet med andre demografiske variabler. Det var fortsatt en signifikant prediktor da det ble kontrollert for ungdommenes holdninger. Selv om Pape (2012) viser til muligheten for at ungdom bruker en referansegruppe som drikker mye når de rapporterer eget alkoholbruk, gir forskningen grunn til å tro at flertallsmisforståelse har stor betydning for ungdommers alkoholbruk.

Kommunikative ferdigheter har også vist seg å være en beskyttende faktor mot ungdommers alkoholbruk. Forebyggingsprogrammer som *"Life skills training"* har lagt vekt på blant annet mestring, holdninger og sosial trening (Botvin & Kantor, 2000). Dersom en ungdom mangler de kommunikative ferdighetene som skal til for å motstå alkohol, er det mer sannsynlig at ungdommen vil takke ja (Bandura, 1986). Ungdom som derfor føler seg sikre på at de kan motstå presset til å prøve rusmidler vil mer sannsynlig takke nei. En risikogruppe er derfor ungdommer uten tro på egne ferdigheter til å mestre slike situasjoner.

Sosialisering og sosial læringsteori

Selv om det i forskningslitteraturen har vært mye fokus på påvirkning fra venner, har foreldrenes betydning som sosialiseringsagenter fått større oppmerksomhet enn tidligere i forhold til ungdommers alkoholbruk. "Ung i Oslo 2006" (Øia, 2007) er en rapport som belyser forholdet mellom foreldre og barn, mestring og tilpasning til skolesituasjonen, rus, kriminalitet og fattigdom. Utvalget besto av 11 500 respondenter og ungdommene var mellom 14 og 17 år med en gjennomsnittsalder på 15,4 år. Her belyser Øia foreldrenes betydning for ungdommers alkoholbruk: 79 % sa det var "svært viktig" eller "litt viktig" hva foreldrene mente om bruk av rusmidler, mens tilsvarende tall for hva venner mente var 46 %. Videre fremhever rapporten at de sosiale båndene mellom foreldre og barn har blitt sterkere nå enn de var før. Dette er positivt ved at foreldrene kan være viktige støttespillere for ungdommene ved

å påvirke dem til ikke å bruke alkohol. Det kan imidlertid være negativt i den forstand at ungdoms observasjon av foreldres alkoholbruk kan ha stor påvirkning på eget alkoholbruk.

I tråd med sosial læringsteori vil foreldre være viktige rollemodeller for barn og unge i utviklingen av eget alkoholbruk. Bandura (1986) ser på individets utvikling som et resultat av en gjensidig samhandling mellom atferd, indre personlige forhold og forhold i omgivelsene. Atferd kan bare forstås når man tar hensyn til person-, situasjons- og atferdsfaktorer, hvor alle gjensidig påvirker hverandre. Læring skjer ikke bare av direkte erfaring men også gjennom observasjon av andre. Dette gjelder spesielt hvis ungdommene ofte ser foreldrene drikke alkohol (Bank et al., 1985; Yu, 2002) og hvis konsekvensene av atferden oppfattes som belønnende. Ved å observere at foreldrene bruker alkohol for å slappe av, vil ungdommene skape holdninger rundt og lage forventninger om konsekvensene av sitt eget alkoholbruk (Bandura 1977, Petraitis, Flay & Miller, 1995). Dersom ungdommene ser opp til rollemodellene og deres atferd, vil også modellering og imitering øke (Bahr, Hoffmann & Yang, 2005). Videre kan det å se en forelder takke nei til alkohol gi ungdommen egen mestring til og selv avstå når hun eller han blir tilbudt alkohol (Bandura, 1986). Petraitis et al. (1995) hevder at alkoholdebut kan forekomme tidligere som et resultat av å høre foreldrene si de setter pris på alkoholen. Det kan blant annet derfor forventes en positiv sammenheng mellom foreldres alkoholbruk og ungdoms alkoholbruk. På grunnlag av sosial læringsteori og forskningsempirien, antas det at sammenhengen er større ved debutalder 15 år (SIRUS, 2008), enn når ungdommene er 18 år.

Foreldre og ungdoms alkoholbruk

Ungdom blir ofte introdusert for alkohol gjennom venner, men de første observasjonene skjer som regel av foreldre, andre familiemedlemmer eller via media. Flere studier viser en klar sammenheng mellom foreldre og barns alkoholbruk (Andrew, Hops & Duncan, 1997; Ennett & Bauman, 1991; Haugland, Strandheim & Bratberg, 2012; Hellandsjø Bu, Watten, Foxcroft, Ingebrigtsen & Relling, 2002; Latendresse et al., 2008; Ryan, Jorm & Lubman, 2010; Tambs & Vaglum, 1990). Blant annet sammenlignet White, Johnson og Buyske (2000) ungdommer med moderat eller lavt alkoholbruk, med ungdommer med høyt alkoholbruk. Sistnevnte viste seg å ha foreldre som også drakk mer enn andre foreldre. En studie av Rossow og Rise (1994) viste en additiv effekt mellom foreldres alkoholbruk og ungdommers alkoholbruk: Hvis begge foreldrene drakk mindre enn én gang i uka, drakk også ungdommene mindre enn hvis én av

foreldrene drakk ukentlig. De ungdommene med høyest alkoholbruk var de med begge foreldre som drakk ukentlig.

Hvis vi sammenligner barn i familier uten alkoholproblemer med barn av alkoholikere, viser sistnevnte en klart tidligere alkoholdebut (Pedersen & Skrondal, 1998; White et al., 2000). De har også et høyere alkoholkonsum og kan med større sannsynlighet utvikle alkoholavhengighet i ungdomstiden (Lieb et al., 2002). Barnes, Farrell og Cairns (1986) fant en sammenheng mellom foreldrenes og ungdommenes alkoholbruk da ungdommene var mellom 12 og 17 år. Fedre med høyt alkoholbruk ville med større sannsynlighet (26 %) ha ungdom med høyt alkoholbruk, sammenlignet med fedre som var avholdende eller hadde moderat/lavt alkoholbruk (13 %). Mødre med høyt alkoholbruk hadde også ungdom med høyere alkoholbruk (35 %) enn mødre med moderat/lavt alkoholbruk (7 %). Et interessant funn var at mødre som ikke drakk alkohol var mer sannsynlige (26 %) til å ha ungdom som drakk mer, sammenlignet med mødre med moderat/lavt alkoholbruk. Barnes et al. (1986) setter funnene i sammenheng med ytterpunkter av foreldres kontrollbehov. Når foreldres kontroll på ungdommers alkoholbruk er lav eller høy (enten lav kontroll ved høyt alkoholbruk hos foreldrene, eller høy kontroll hos foreldre som ikke drikker) er det større sannsynlighet for at ungdommene utvikler sosial inkompetanse, noe som igjen kan føre til et høyt alkoholbruk.

Det er også dokumentert at gener har mye å si for sammenhengen mellom foreldres og ungdommers alkoholbruk (Hopfer, Crowley & Hewitt, 2003; Pagan et al., 2006). I en longitudinell studie over 45 år (Knop, 2010) ble det avdekket en genetisk sammenheng mellom fedrenes og sønnenes alkoholbruk. I en tidligere tvillingstudie fant Knop (1989) en genetisk sammenheng både for gutter og jenter, imidlertid med en sterkere genetisk sammenheng hos guttene. Selv om gener kan være en viktig faktor for ungdommers alkoholbruk, har jeg ikke som mål i denne studien å problematisere genenes betydning. Hensikten er å se på spesifikke sammenhenger i forhold til ungdommers beruselse.

Knop (1989) antydte at den sterkere genetiske sammenhengen for gutter kan komme av at jenter blir mer påvirket av miljømessige faktorer. I tråd med dette er gender intensification hypothesis (Davies & Lindsay, 2004; Hill & Lynch, 1983) som går ut på at gutter sosialiseres til å bli uavhengige og selvstyrende, mens jenter sosialiseres inn i mer relasjons- og omsorgspregede roller. Disse kjønnsstereotypiske rollene blir mer tydelige for jenter og gutter i løpet av puberteten (Hill & Lynch, 1983). Jenter vil derfor være mer reaktive til dysfunksjonelle familier (Davies & Lindsay, 2004), noe som potensielt kan resultere i problematferd, inkludert alkoholbruk (Coffelt et al., 2006). Flere studier har vist at jenter blir mer påvirket av foreldres og andre familiemedlemmers alkoholbruk, både med tanke på helse

og sosial fungering (Bjerrum-Nielsen & Rudberg, 1990; Gance-Cleveland, Mays & Steffen, 2008). Det samme gjelder i forhold til somatiske plager (Furtado, Laucht & Schmidth, 2006). På bakgrunn av dette antas det at både jenters og gutters beruselse vil ha sammenheng med foreldres alkoholbruk, og at denne sammenhengen vil være sterkere for jenter.

Elevenes problematferd

Ogden (1998) beskriver elevers problematferd som regelbrudd, normbrudd og atferd som ikke er overens med skolens forventninger. I tillegg hemmer atferden elevenes læring og utvikling og vanskeliggjør positiv samhandling med andre. De fleste ungdommer vil oppleve enkelthendelser hvor problematferd betraktes som normalatferd. Det er når problematferd vises regelmessig, og over tid i bestemte situasjoner, at det blir betraktet som atferdsproblemer. I praksis skilles det ikke klart mellom mer og mindre alvorlige atferdsproblemer, og begrepsbruken i skolen virker å være tilfeldig. Atferdsavvik, antisosial atferd, problematferd og ”verstinger” er begreper som brukes om hverandre i dagligtalen for å beskrive de samme elevene (Nordahl & Sørli, 1998).

Det er imidlertid vanlig å dele opp elevenes problematferd i fire hovedtyper (Nordahl, Sørli, Manger & Tveit, 2005; Nordahl & Sørli, 1998; Ogden, 1998): Lærings- og undervisningshemmende atferd, utagerende atferd, sosial isolasjon og alvorlige atferdsproblemer. De to førstnevnte er de vanligste i skolen, og er inkludert i min studie. Lærings- og undervisningshemmende atferd er den vanligste og minst alvorlige formen for problematferd i skolen. Dette kalles også disiplinproblemer og omfatter å bli distraheret, å være urolig og bråkete eller forstyrre andre i klassen (Nordahl, Mausethagen & Kostøl, 2009). Den nest mest vanlige formen for problematferd er utagerende atferd, og forekommer oftere blant gutter enn jenter. Dette begrepet brukes om elever som blir fort sinte, kverulerer med lærerne ved irettesettelse, eller krangler og slåss med andre elever. I denne studien betegnes alle ledd som omhandler elevenes problematferd som disiplinproblemer og utagerende atferd.

Frekvens av problematferd

Undersøkelser tyder på at rundt 10 % av barne- og ungdomspopulasjonen viser problematferd som er så alvorlig at de blir vurdert å være i en risikosone for å utvikle senere alvorlige atferdsproblemer (Arnesen, Ogden & Sørli, 2006). Videre estimerte de at mellom 1 % og 5 % har alvorlige atferdsproblemer som skolen har vanskelig for å mestre. En annen studie viser

også til store geografiske forskjeller: I Oslo er det nesten dobbelt så høy frekvens av atferdsproblemer som i resten av landet (Wickstrøm, Skogen & Øia, 1996; Ogden, 2001). For over 50 år siden hadde gutter betydelig høyere frekvens av problematferd i skolen enn jenter (Eaton, D'Amico & Phillips, 1956). Dette gjelder også i nyere tid: Blant 13–19-åringer i Norge hadde 5 % av guttene og 1 % av jentene signifikante atferdsproblemer (Wickstrøm et al., 1996). Prevalens av problematferd kan imidlertid være vanskelig å estimere. Én årsak er at det ikke finnes noen landsdekkende oversikt over frekvens av problematferd. Et annet problem er at det er vanskelig å sammenligne enkeltstudier, da det ofte er brukt ulike operasjonaliseringer på problematferd (Nordahl, Sørli, Tveit & Manger, 2003). I tillegg kan diskrepansen mellom aktørene som vurderer barn og unges problematferd være stor. Blant annet ble det vist en uenighet mellom lærere og foreldre når det gjaldt symptomer på diagnosen opposisjonell atferdsforstyrrelse (Munkvold, Lundervold & Manger, 2011). Nordahl og Sørli (1998) viser til diskrepansen mellom elevenes egen og lærernes vurdering av problematferd: 14 % av elevene opplevde å ha et dårlig forhold til klassekameratene sine, mens lærerne rapporterte at dette gjaldt kun 3 % av elevene. Videre oppga 8 % av elevene at de hadde en noe belastende relasjon både til medelever og lærere, mens læreren mente dette bare gjaldt 3 % av elevene.

Det er også vist at de med ulike former for problematferd i tidlige ungdomsår med større sannsynlighet også viser problematferd i senere ungdomsår (Keenan, Loeber & Green, 1999). Fletcher, Steinberg og Williams-Wheeler (2004) fant stabilitet over ett år i lovbrytende atferd ($r = .38, p < .01$) blant ungdommer i alderen 14 til 18 år. Videre fant Deković, Buist og Reitz (2004) en stabilitet over to år både når det gjaldt eksternaliserte (lovbrytende atferd) og internaliserte (depresjon) atferdsproblemer, målt da ungdommene var 13 år. Det er imidlertid vist at gutter viser større stabilitet i eksternaliserte atferdsproblemer (utagerende atferd) over tid, mens jenter med eksternaliserte atferdsproblemer viser mer internaliserte atferdsproblemer (angst) i senere ungdomstid (Keenan et al., 1999). Det er også enkelte elever som viser problematferd både i og utenfor skolen, i form av hærverk, tyveri, vold og rusmisbruk (Nordahl et al., 2003). Elevenes egenskaper og hans eller hennes miljø i og utenfor skolen kan påvirke hverandre negativt og bidra til at problematferden opprettholdes, også på tvers av situasjoner.

Tidlig problematferd kan også føre til andre negative konsekvenser senere i livet. Stattin og Magnusson (1996) fant, spesielt for jenter, at problematferd i barne- og ungdomstiden var sterkt relatert til lav skolemotivasjon, mange seksualpartnere, dårlige partnerrelasjoner når de var 25 år og skilsmisse eller dårlig familiemiljø når de var 37 år.

Problematferd og alkoholbruk

I følge Jessor og Jessors (1977) problematferdsteori vil ungdom som har problemer på ett område også være mer utsatt for å utvikle andre former for problematferd. Flere studier støtter denne teorien (Bakken, 1998; Donovan & Jessor, 1985; Jessor, 1991; Stefansen, 1998; Strandheim et al., 2011; Vazsonyi et al., 2010). Sammenhengen mellom ulike typer problematferd og høyt alkoholkonsum er funnet i flere studier (bl.a. Maggs et al., 2008). Blant annet fant Elkins, McGue og Iacono (2007) at problematferd i tidlig ungdomstid var en sterk prediktor for stoffbruk i sen ungdomstid. Sammenlignet med annen ungdom vil de ungdommene som bruker rusmidler ofte være mer involvert i ulike former for lovbrudd og være tilbøyelige til å opptre mer verbalt og fysisk aggressivt (Pape & Rossow, 2007). Flere studier har vist en sammenheng mellom høyt alkoholbruk og dårligere sosial tilpasning på skolen (Pitkänen, Kokko, Lyyra & Pulkkinen, 2008), mer skulking og tidligere skolesluttplaner (Maggs et al., 2008). Denne sammenhengen kan være genetisk betinget (Cadoret, Yates, Troughton, Woodworth & Stewart, 1995; Malone, Taylor, Marmorstein, McGue & Iacono, 2004). Andre studier har vist at venner har en sterk påvirkning på den enkeltes problematferd (Dishion, Nelsen & Bullock; 2004; Patterson et al., 1989). Blant annet fant Thornberry, Lizotte, Krohn, Farnworth og Jang (1994) at de ungdommene som var sammen med venner som utøvde problematferd også økte egen problematferd. Samtidig velger ungdom også venner med lignende atferdsmønstre som dem selv. Problematferden kan således være et resultat av påvirkning og bli forsterket ved valg av venner.

Gjennom problematferdsteorien og forskningsempiri kan man derfor anta at elever som viser problematferd i skolen også vil ha en høyere beruselsesfrekvens. Siden elevenes problematferd måles når de er 13 år, antas sammenhengen å være størst når ungdommene er 15 år. Denne antakelsen gjøres på grunnlag av endringer som skjer i ungdomsalderen og nærhet i tid mellom målingene.

Nytteverdien av oppgaven og forskningsspørsmål

I et forebyggingsperspektiv er det viktig å identifisere sentrale faktorer som er med på å påvirke ungdoms alkoholbruk. Familie, og spesielt foreldre, er viktige rollemodeller og støttespillere i ungdomstiden og skal gi instrumentell og økonomisk støtte, trygghet, faste rammer og omsorg. Samtidig er skolen et sted hvor ungdom tilbringer mye tid, og er en arena

hvor man tidlig kan oppdage ulike former for problematferd. Denne studien har derfor følgende problemstillinger:

- Er det en sammenheng mellom foreldrenes alkoholbruk (1990) og ungdommenes alkoholbruk når ungdommene er 15 (1992) og 18 år (1995)?
- Er det en sammenheng mellom elevenes problematferd som 13-åringer og deres alkoholbruk som 15- og 18-åringer?
- Hva er de kombinerte sammenhengene mellom foreldrenes alkoholbruk og elevenes problematferd i 1990 på den ene siden og ungdommenes beruselsesfrekvens som 15- og 18-åringer på den andre?
- Er sammenhengene forskjellig for gutter og jenter?

Metode

Denne kvantitative studien tar utgangspunkt i det allerede innsamlede datamaterialet ”Voksen i år 2000” (VITT), en longitudinell to-generasjonsundersøkelse av ungdoms helserelaterte atferd. Det er et samarbeidsprosjekt mellom forskere ved HEMIL-senteret ved Universitetet i Bergen, hvor de samme deltakerne ble fulgt fra de var 13 år i 1990 og frem til år 2000.

Utvalg og prosedyrer

Studiens utvalg bestod av totalt 472 ungdommer og deres foreldre. Kun elever som deltok i 1990, 1992 og 1995 ble inkludert i studien. I tillegg måtte begge foreldrene ha deltatt i 1990. Utvalget besto av 51,9 % ($n = 245$) gutter og 48,1 % ($n = 227$) jenter. Gjennomsnittsalderen var 13,3 år i 1990 og 15,5 år i 1992, mens gjennomsnittsalderen var 41,5 år for fedrene og 39,1 år for mødrene i 1990.

Deltakerne ble rekruttert fra 22 skoler i Hordaland fylke, som er et gjennomsnittsfylke når det gjelder ungdoms alkoholbruk (Vedøy & Skretting, 2009). Skolene ble valgt ut på randomisert grunnlag. Deltakelse var frivillig og konfidensiell og foreldrene ga skriftlig tillatelse til at elevene kunne få delta i undersøkelsen (Natvig, 1995).

Datainnsamling og spørreskjema

I 1990 og i 1992 ble spørreskjemaene delt ut i en skoletime og undersøkelsen tok to skoletimer å besvare. Samtlige elever ble tildelt et identitetsnummer på forhånd og dette identitetsnummeret fulgte eleven over alle innsamlingene. Foreldrene fikk spørreskjemaene sine i en konvolutt som ble tatt med hjem av eleven. Påminnelse ble sendt ut to ganger med ny kopi av spørreskjemaet (Aas, Jakobsen & Andersen, 1996). I 1995 ble elevenes spørreskjema sendt hjem til elevene via posten med et brev hvor de ble bedt om å returnere utfylt skjema i en ferdig frankert konvolutt (Jakobsen, 1997). Leddene rundt beruselsesfrekvens var inkludert i både 1992 og 1995, mens leddene som omhandlet elevenes problematferd og foreldrenes alkoholbruk ble spurt om i 1990.

Valg og operasjonalisering av variabler

Ungdommers beruselsesfrekvens. Høyt alkoholkonsum i tidlige ungdomsår er en risikofaktor da ungdom har begrenset erfaring med alkohol. Som nevnt innledningsvis sees dette på som spesielt problematisk, da det å drikke seg full kan føre med seg mange negative konsekvenser. Målet ”beruselsesfrekvens” ble derfor brukt som avhengig variabel i denne studien og målt ved ett ledd som ble besvart i 1992 og 1995. 15- og 18-åringer ble valgt fordi de fleste da bor hjemme og tilbringer mye tid på skolen. I tillegg begynner mange og eksperimentere med rusmidler rundt 15-års alder.

Beruselsesfrekvens ble målt ved spørsmålet: Hvis du tenker spesielt på de siste 6 månedene, hvor mange ganger har du drukket så mye øl, vin eller brennevin at du tydelig har kjent deg beruset? Svaralternativene var (1) Aldri, (2) Én gang, (3) 2-4 ganger, (4) 5-10 ganger, (5) 11-24 ganger, (6) 25 eller flere ganger. Beruselsesmålet og svarskalaen er i samsvar med andre skalaer som flere studier har benyttet (Ary, Tildesley, Hops & Andrews, 1993; Bahr et al., 2005; Gruber, DiClemente, Anderson & Lodico, 1996; Haugland et al., 2012; Piko & Kovács., 2010; Schulenberg et al., 1996; Strandheim et al., 2011). Reliabiliteten for alkoholbruksmålene ble målt ved en test-retest i VITT-undersøkelsen for 80 utvalgte elever i 1991. Testen viste en reliabilitet på 0,82, noe som tyder på et reliabelt alkoholmål (Natvig, 1995).

Foreldres alkoholbruk. Noen studier har brukt ungdommers persepsjon av foreldrenes alkoholbruk (bl.a. Lassey & Carlson, 1980; Weinberg, Dielman, Mandell & Shope, 1994), mens andre har brukt foreldrenes selvrapporterte alkoholbruk (Torvik, Rognmo, Ask, Røysamb & Tambs, 2011; Van der Horst, Engels, Meeus, Deković & Leeuwe, 2004; Van der Zwaluw et al., 2008). Sammenligninger mellom selvrapporterte data og barnas persepsjon viser imidlertid at barna har en tendens til å underestimere alkoholbruken til begge foreldrene (Dielman, Leech & Lovenland-Cherry, 1995). I samsvar med dette fant Aas et al. (1996) svake korrelasjoner mellom ungdommers persepsjon av foreldrenes alkoholbruk og foreldrenes selvrapporterte alkoholbruk, og konkluderte med at sistnevnte var mer reliabel. I denne studien ble derfor foreldrenes selvrapportering brukt og alkoholbruk ble målt ved 3 ledd som ble besvart i 1990. Foreldrene ble spurt: Hvor ofte har du drukket 1) Øl, 2) Vin, 3) Brennevin, de siste tre månedene? Svaralternativene var (1) Aldri, (2) 1-2 ganger de siste tre måneder, (3) 1-3 ganger i måneden, (4) Én gang i uka, (5) 2-3 ganger i uka, (6) 4-7 ganger i

uka. Mødrenes og fedrenes sumskåre ble slått sammen for å få et felles mål på foreldrenes alkoholbruk.

Avgjørelsen om at begge foreldrene skal være med i studien ble tatt på grunnlag av å kunne sammenligne en homogen gruppe. I tillegg hevder Rossow & Rise (1994) at når man skal måle modelleringseffekter bør man ha begge foreldrenes rapporteringer, fordi målet av én forelder i dette henseende muligens ikke er et godt nok mål.

Elevenes problematferd. Det var ønskelig i denne studien å finne et felles sett variabler som omhandlet elevenes problematferd, som kunne forklare mest mulig varians i ungdommers beruselse. Det ble derfor undersøkt om faktoranalyse kunne benyttes. Faktoranalyse og prinsipal komponentanalyse er to begreper som betegnes om hverandre. Prinsipal komponentanalyse er i teorien en egen analyse, men fremgangsmåten og resultatene er tilnærmet like, og metoden kalles ofte faktoranalyse (Ulleberg & Nordvik, 2001). Metoden som ble brukt var prinsipal komponentanalyse, men blir også omtalt som *faktoranalyse*.

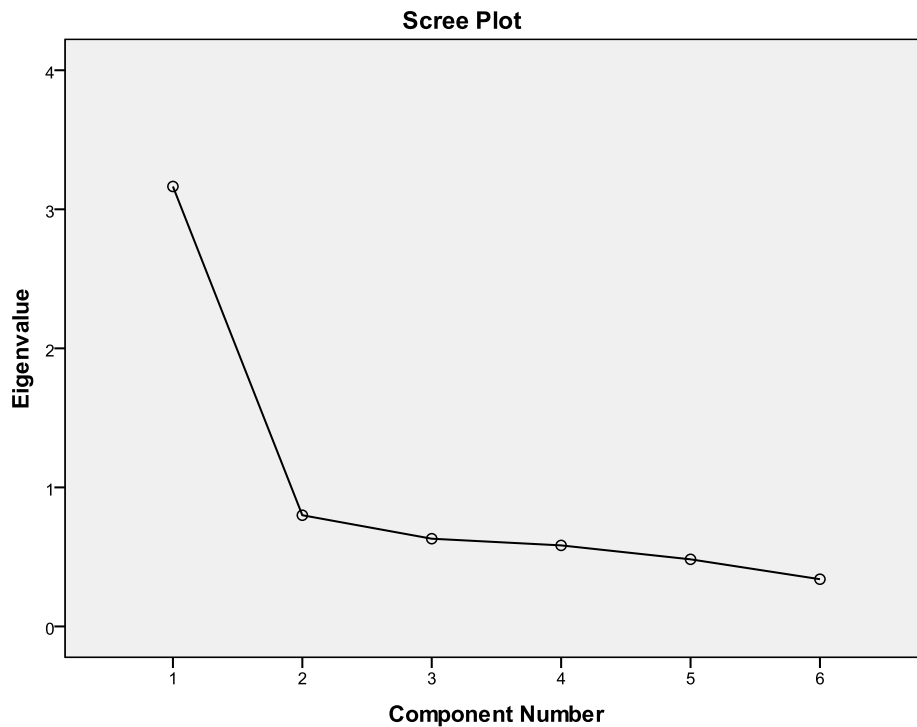
Ni ledd som omhandlet elevenes problematferd ble tatt med i faktoranalysen. Korrelasjonsanalysen viste at de fleste variablene korrelerte minst $r = ,3$ med en annen variabel. Videre er KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) og Bartlett's test of sphericity to andre metoder for å se om datamaterialet er egnet for en faktoranalyse. KMO tester den partielle sammenhengen mellom variablene, og en verdi over ,6 indikerer at faktoranalyse kan være en passende metode. Videre viser Bartlett's test om korrelasjonsmatrisen er en identitetsmatrise, noe som i tilfellet ville indikert at faktoranalyse ikke ville være egnet (Field, 2009; Tabachnick & Fidell, 2007). Både Bartlett's test (880,29, $p < ,001$) og KMO (,84) viste at en faktoranalyse var en passende metode. Det ble derfor utført en eksplorerende faktoranalyse med 472 elever på ni ledd som omhandlet elevenes problematferd. Videre viser kommunaliteter hvor stor del av variansen i hver variabel som fellesfaktorene til sammen forklarer (Ulleberg & Nordvik, 2001). Det var 3 kommunaliteter som lå under anbefalt verdi på ,4 (Tabachnick & Fidell, 2007) og disse hadde også en betydelig svakere korrelasjon med de andre variablene ("Jeg er borte uten gyldig grunn", "Jeg bryr meg ikke om å gjøre lekser", "Sendt til rektor"). Variablene ble derfor ekskludert fra analysen.

Det ble deretter utført en bekreftende faktoranalyse med de resterende seks variablene, da det var ønskelig å ha én faktor som inkluderte de ulike leddene som omhandlet problematferd. Faktoranalysen ble gjennomført med betingelsen om én komponent, og eigenvalues ble også undersøkt. Flere studier har vist støtte til én-komponentløsningen. Blant annet fant Colman et al. (2009) at syv ledd som omhandlet problematferd gikk under samme

komponent. Donovan, Jessor og Costa (1988) innlemmet fire målinger på problematferd i en komponent, og Donovan og Jessor (1985) fant en felles faktor tellende for korrelasjonene blant ulike problematferd.

Eigenvalue viste at komponenten forklarte 52,7 % av variansen. Screeplotet (se figur 1) viste en utjevning etter den første komponenten. Horns (1965) parallellanalyse går ut på å sammenligne størrelsene på eigenvaluene med de som kommer fra et tilfeldig generert datasett med samme størrelse (Pallant, 2005). Parallellanalysen ble utført ved hjelp av programmet "Monte Carlo" og det ble bekreftet at leddene gikk under én komponent. Diagonalen på anti-image korrelasjonsmatrisen var alle over ,5, noe som støtter inklusjon av alle variablene. Alle kommunaliteter lå også over anbefalt verdi på ,4 (Tabachnick & Fidell, 2007). I del to av faktoranalysen ble faktorene rotert. Russell (2002) anbefaler å bruke oblique rotasjon på grunn av korrelasjon med andre faktorer. Da det kun er én faktor med i denne studien og muligheten for korrelasjon ikke er til stede, ble det utført en ortogonal varimax rotasjon. Denne metoden gir også en lettere presentasjon og tolkning enn en oblique rotasjon (Russell, 2002). Etter rotasjon landet alle faktorene høyere enn anbefalt verdi på ,3 (Ulleberg & Nordvik, 2001). Det ble videre kjørt en test for å se etter uteliggere på faktoren. Det ble registrert fem uteliggere, men siden disse avvek lite fra gjennomsnittet og "5 % trimmed mean" ikke ble vesentlig forandret ($M = 9,74$, 5 %, $t.m. = 9,44$), ble disse beholdt i utvalget.

Leddene i komponenten *elevenes problematferd* var: "Jeg bråker slik i timene at de andre har vanskelig for å arbeide", "Om noe går galt i klassen får jeg skylden" og "Jeg gjør ting i timene som gjør læreren sint/oppbrakt". Her var svaralternativene (1) Sjelden eller aldri, (2) Heller sjelden, (3) Noen ganger (4) Ganske ofte, (5) Ofte og (6) Veldig ofte. Videre ble de spurt om de har "Hatt en voldsom krangel med en lærer", "Blitt sendt ut av klasserommet", og "Bannet til en lærer". Svaralternativene var (1) Aldri, (2) Ikke etter sommeren, (3) Én gang etter sommeren, (4) Noen ganger etter sommeren. De første tre leddene kan karakteriseres som "disiplinproblemer", mens de resterende faller inn under "utagerende atferd" (Nordahl et al., 2009). Reliabiliteten ($\alpha = ,81$) ble beregnet ut i fra Cronbach's alpha, og var innenfor anbefalingen på $> 0,7$ (Tabachnick & Fidell, 1989). Det ble videre laget både faktorskårer og sumskårer for å se hvem av dem som korrelerte best med beruselse hos ungdommene. Faktorskårene og sumskårene viste liten forskjell. Det kan være hensiktsmessig å bruke faktorskårer på grunn av vektete ledd (Tabachnick & Fidell, 1989), men siden Aiken & West (1991) sterkt anbefaler å sentralisere uavhengige variabler i en interaksjonsanalyse, ble sumskårene beholdt.

Figur 1. Screeplot for en bekreftende faktoranalyse med 6 ledd.

Tabell 1

Komponentmatrise som viser variablenes ladninger på komponenten "elevenes problematferd".

Variabel	Komponentmatrise
<i>Elevenes problematferd</i>	
Jeg gjør ting som gjør læreren sinna	,82
Lager bråk og forstyrrer andre i klassen	,75
Ansvarlig for ting som skjer i klassen	,72
Krangler med læreren	,71
Banner til læreren	,70
Sendt ut av klasserommet	,64
Total forklart varians	52,7 %

*Cronbachs alpha *elevenes problematferd* = ,81

Spørreskjemaenes validitet

Selvrapporterte data kan føre til under- eller overrapportering, både på spørsmål om alkoholbruk og problematferd. Validiteten er i tidligere studier debattert med hensyn til underrapportering av ikke sosialt ønsket atferd, spesielt hos de med høyt alkoholkonsum (Brenner, Billy & Grady, 2003; Midanik, 1982). På den annen side er det vist at når deltakerne sikres konfidensialitet og konteksten rundt utfylling av spørreskjemaer ligger til rette, så vil validiteten i selvrapportering likevel være tilstrekkelig (Brenner et al., 2003; Rehm, 1998). Flere studier hevder individer kan gi reliable og valide svar i selvrapportert atferd og støtter bruken av slike instrumenter (Lintonen, Ahlström & Metso, 2004; Williams, Toomey, McGovern, Wagenaar & Perry, 1995). Bakken (1998) hevder at forutsetningen for at individer rapporterer riktig om problematferd i de fleste tilfeller er oppfylt. I denne studien blir deltakerne forsikret konfidensialitet og sammen med rammene rundt spørreskjemaet for både elever og foreldre, antas det derfor at validiteten i denne studien er tilstrekkelig god.

Manglende svar

En måte å håndtere manglende svar på er å ekskludere alle som mangler svar på minst én variabel. Dette kan imidlertid forårsake at man mister mye verdifull data (Liu, White, Thomson & Bramer, 1997), og det ble derfor valgt å erstatte missing manuelt.

Ungdoms beruselsesfrekvens. Ungdommenes alkoholvariabler hadde allerede blitt erstattet da jeg mottok materialet. De ungdommene som indikerte et ikke-drikkemønster fikk erstattet ubesvarte ledd tilsvarende et nullbruk. Hos de elevene med noen besvarte ledd, ble manglende svar erstattet med gruppens gjennomsnitt. Dette ble gjort med utgangspunkt i elever som hadde identisk svarmønster på de besvarte leddene, det samme året. De elevene som ett bestemt år ikke svarte på alkoholmålene, fikk så langt det var mulig erstattet ledd ut fra elever med identisk svarmønster på de resterende alkoholmålene det påfølgende året (Natvig, samtale 2.9.2010).

Foreldres alkoholvariabler. 47,7 % av fedrene og 52,6 % av mødrene hadde i 1990 besvart samtlige ledd som omhandlet alkoholbruk. Foreldrenes manglende svar ble erstattet på samme måte som hos ungdommene. De som sa de ikke drakk alkohol, fikk erstattet manglende svar med et ikke-drikkemønster. De som hadde besvart de fleste av leddene, fikk

sine ubesvarte ledd erstattet på bakgrunn av gjennomsnittet til gruppen av andre fedre eller mødre som hadde identisk svarmønster på de besvarte alkoholleddene. Foreldre som hadde alle alkoholvariablene ubesvart, fikk sine ubesvarte ledd erstattet med gjennomsnittsverdien til andre foreldre som hadde identisk svarmønster i 1993. Dette ble gjort fordi stabilitet i alkoholbruk har vist seg å være høy, spesielt for den voksne befolkningen (Kerr et al., 2002; Koppes et al., 2000). Da fedre og mødre viser forskjeller i alkoholbruk (Gotham et al., 1997; Wilsnack, Vogetanz, Wilsnack & Harris, 2000), ble det kun gjort erstatninger fra samme kjønn. Fedre som hadde manglende svar ble kun erstattet av andre fedres svarmønster, og tilsvarende hos mødre. Foreldre som ikke hadde besvart alkoholspørsmålene verken i 1990 eller 1993 ble ekskludert fra utvalget.

Elevenes problematferd. Alle leddene som omhandlet elevenes problematferd ble tatt inn i en korrelasjonsanalyse for å se hvilke variabler som korrelerte best. Det ble kjørt en korrelasjonsmatrise separat for gutter og jenter, og det ble aldri erstattet ledd på tvers av kjønn siden gutter og jenter har en tendens til å vise ulike atferdsmønstre (Wickstrøm et al., 1996). Som med alkoholvariablene ble det også her sett etter grupper som hadde samme svarmønster og erstatning ble gjort på grunnlag av deres gjennomsnitt der det var akseptabelt. Det var 33 elever som ikke hadde svart på noen problematferdsvariabler, og disse ble derfor ekskludert. Det endelige utvalget besto av 472 respondenter.

Frafallsanalyser

Nettoutvalget i denne studien hadde et kriterium om at elevene deltok i både 1992 og 1995. Av de opprinnelige 1 246 deltakerne som ble invitert til å delta, deltok 77,2 % av elevene i 1992 og 54,3 % deltok i både 1992 og 1995. Independent samples *t*-test ble brukt for å sammenligne alkoholbruksskårene til de som kun deltok i 1992 med alkoholbruksskårene til de som deltok i både 1992 og 1995.

Beruselsesfrekvens var høyere i frafallsgruppen enn i det endelige utvalget ($M = 2,34$, $SD = 1,59$ mot $M = 1,93$, $SD = 1,32$, $t(934) = 4,03$, $p < ,001$). Forskjellen var signifikant, noe som indikerer at ungdom med høy beruselsesfrekvens er underrepresentert. Effektstørrelsen (Cohens *d*) ble beregnet til 0,14, som imidlertid er en liten effektstørrelse i følge Cohens (1988) kriterier. *t*-testen viste en også en skjev kjønnsfordeling i frafallsgruppen ($M = 1,33$, $SD = 0,47$), mens utvalgsgruppen har en tilnærmet lik fordeling av gutter og jenter ($M = 1,49$,

SD = 0,50). Forskjellen mellom gruppene var signifikant ($t(960) = -4,67, p < ,001$) noe som indikerer et større frafall av gutter. Effektstørrelsen er også her imidlertid liten (0,16).

Det ble videre undersøkt om det var systematiske forskjeller i jente- og guttegruppene ved hjelp av t -test. Resultatene viste ingen signifikante forskjeller i beruselsesfrekvens mellom guttene i frafallsgruppen og i det endelige utvalget. Hos jentene ble det derimot avdekket en høyere gjennomsnittelig beruselsesfrekvens i frafallsgruppen ($M = 2,84, SD = 1,78$ mot $M = 2,01, SD = 1,34$). Forskjellen mellom gruppene var signifikant ($t(418) = 4,85, p < ,001$), noe som tyder på at det er et større frafall av jenter som rapporterer høy beruselsesfrekvens. Effektstørrelsen her var 0,25, som betegnes som liten (Cohen, 1988).

Det ble ikke avdekket noen signifikante forskjeller på problematferd mellom de som deltok kun i 1992 eller de som deltok i både 1992 og 1995, heller ikke ved t -test separat for gutter og jenter.

Resultatene tyder på at studien kan underrepresentere gutter generelt og jenter som har en høy beruselsesfrekvens. Dette gjør at generaliserbarheten må tas med forsiktighet. På den annen side var begge effektstørrelsene forholdsvis små og generaliserbarheten antas derfor ikke å være betydelig svekket.

Analysen

Alle statistiske analyser ble kjørt i PASW 18.0 for Windows. Før analysene ble alle motsatt formulerte spørsmål reversert slik at lave verdier representerte lavt alkoholbruk, lav beruselsesfrekvens og lav frekvens av problematferd. Det ble undersøkt for multikolaritet, normalfordeling og uteliggere på alle variabler. Én måte å identifisere multikolaritet på er å undersøke høye korrelasjoner mellom prediktorvariablene i korrelasjonsmatrisen. Denne måten fanger imidlertid ikke opp de mer subtile formene. Cook's distance ble derfor brukt for å sjekke VIF og toleranseverdier (Field, 2009, Tabachnick & Fidell, 1989). VIF (variance inflation factor) indikerer om en prediktor har et sterkt lineært forhold med de andre prediktorene og verdier større enn 1 betyr at multikolaritet kan være et problem. Toleranseverdier er en annen metode relatert til VIF ($1/VIF$), hvor verdier under 0,10 antyder et problematisk forhold mellom prediktorvariablene (Field, 2009).

Sammenhenger mellom variablene ble undersøkt ut i fra Pearsons korrelasjonsmatrise. Deretter ble de uavhengige variablene sentrert før det ble undersøkt for interaksjonseffekter. Til slutt ble variablene puttet inn i en hierarkisk multipl regressjonsanalyse. En slik

regresjonsanalyse gir mulighet for å finne de unike og samlede effektene av variablene, både for ungdom samlet og for hvert kjønn.

Resultater

Deskriptive analyser

Tabell 2

Deskriptiv statistikk for alle variabler (N=472).

Variabel	M	SD	Min	Max	Skewness	Kurtosis
Beruselse 15 år	1,86	1,29	1	6	1,38	,97
Beruselse 18 år	3,50	1,63	1	6	-, 26	-1,07
Elevenes problematferd	9,74	3,41	6	30	1,41	3,49
Foreldres alkoholbruk	13,70	4,38	6	24,50	,05	-, 64

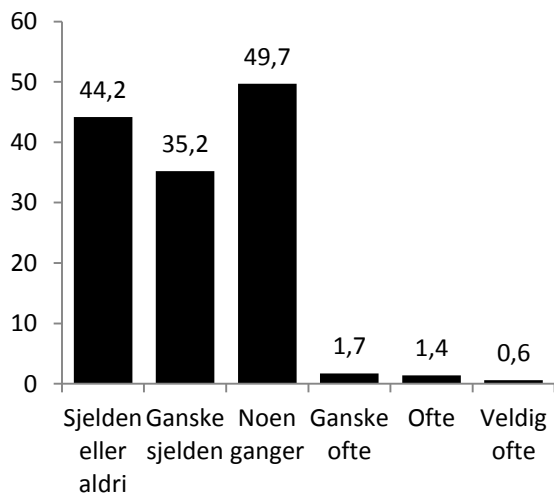
Merk: Elevenes problematferd = sumskåre, Foreldres alkoholbruk = Far og mor samlet sumskårer.

Det ble i forkant av analysene sjekket om dataene var normalfordelt. Deskriptive analyser er fremstilt i tabell 2 og viser at beruselsesfrekvens 15 år hadde høye skewnessverdier. Dette reflekterer en reell skjevhet siden bare 37,9 % av 15- åringene hadde vært tydelig beruset. Problematferd hadde både høye skewness- og kurtosisverdier. Dette viser at fleste rapporterer en lav frekvens på hyppig problematferd, men samtidig har de fleste elever utøvd problematferd en eller annen gang. Analysene viste at skewnessverdiene for både beruselse 15 år og problematferd er signifikant avvikende fra normalfordelingen ($p < ,05$), også separat for gutter og jenter (Field, 2009). Dette er imidlertid ganske vanlig i store utvalg (Pallant, 2005). Variablene problematferd og beruselse 15 år ble log-transformert for å se om dette utgjorde en forskjell i analysene. For beruselse 15 år ligger skewness- og kurtosisverdiene innen anbefalt område (Field, 2009) og log-transformasjon viste kun noen svake endringer i korrelasjonsanalysen. Da studier har vist at Persons r og F-verdier ikke blir betydelig påvirket av avvik fra normalfordelingen (Boneu, 1960; Havlicek & Peterson, 1977), ble denne variabelen beholdt i sin opprinnelige form. Log-transformert problematferd viste derimot noen større endringer i korrelasjonsanalysene enn beruselse 15 år gjorde. Problematferd hadde også et større avvik fra normalfordelingen, og da både kurtosisverdien og skewnessverdien var såpass høy, ble denne beholdt som log-variabel.

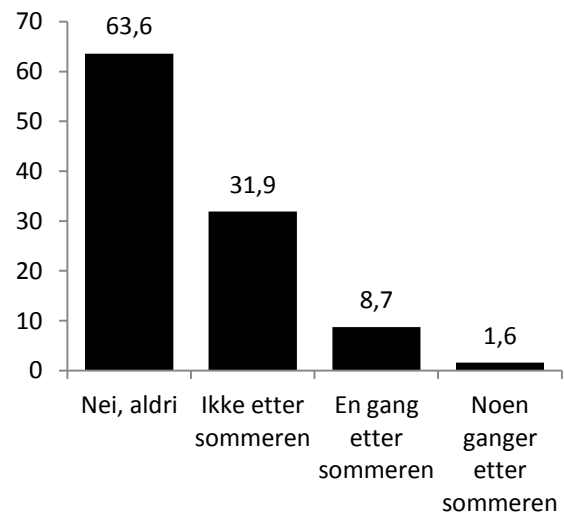
Frekvens i alkoholbruk. Deskriptive analyser viste at 37,9 % av 15-åringene oppgir å ha vært tydelig beruset, mot 70,0 % av 18-åringene. Gjennomsnittelig hadde 15-åringene vært tydelig beruset 1,86 ganger i løpet av de siste 6 månedene. Gjennomsnittsverdien betyr at ungdommene gjennomsnittelig hadde vært beruset nærmere én gang. Gjennomsnittelig beruselsesfrekvens hos 18-åringene de siste 6 månedene var 3,50, som betyr at ungdommene gjennomsnittelig hadde vært beruset nærmere 5-10 ganger. Jentene skårer noe høyere på beruselsesfrekvens enn guttene både ved 15 (39,6 % mot 36,3 %) og 18 år (80,0 % mot 78,0 %).

Blant mødrene oppgir 84,7 % å ha smakt øl, vin eller brennevin de siste 3 månedene med et gjennomsnitt på 6,14 (SD = 2,25) på sumskåren. Av fedrene oppgir 89,6 % å ha smakt øl, vin eller brennevin de siste 3 månedene med et gjennomsnitt på 7,56 (SD = 2,74). Samlet får foreldrene et gjennomsnittelig alkoholbruk på 13,70 (SD=4,38). Gjennomsnittsskåren for foreldre antyder et moderat alkoholforbruk og i likhet med tidligere forskning rapporterer fedre et noe høyere alkoholbruk enn mødrene (Gotham et al., 1997; Wilsnack et al., 2000).

Frekvens i elevenes problematferd. Problematferdsskalaen er sammensatt av 6 ledd, med to ulike skalaer. Figur 2 a) inneholder spørsmålene ”Jeg bråker slik i timene at de andre har vanskelig for å arbeide”, ”Om noe går galt i klassen får jeg skylden” og ”Jeg gjør ting i timene som gjør læreren sint/oppbrakt”. Figur 2b) inneholder spørsmålene ”Hatt en voldsom krangel med en lærer”, ”Blitt sendt ut av klasserommet”, og ”Bannet til en lærer”. De fleste rapporterer å ha utøvd problematferd fra ”aldri” til ”noen ganger”. I tråd med tidligere forskning (Nordahl et al., 2009) viser flere elever problematferd som går inn under ”disiplinproblemer”, mens færre har utført problematferd som betegnes som ”utagerende atferd”. Guttene rapporterte noe høyere problematferd på samtlige spørsmål (M = 10,38, SD = 3,40) enn jentene (M = 9,04, SD = 3,30).

Figur 2 a). Disiplinproblemer for ungdom samlet.

Figur 2 b). Utagerende atferd for ungdom samlet.

Korrelasjonsanalyser

Sammenhengene mellom foreldrenes alkoholbruk, elevenes problematferd og ungdoms beruselse vises i en Pearsons korrelasjonsmatrise i tabell 3.

Tabell 3

Pearsons korrelasjonsmatrise for alle variabler

Variabel	1	2	3	4
Ungdom (N=472)				
1. 15 år beruselsesfrekvens	-			
2. 18 år beruselsesfrekvens	,42***	-		
3. Foreldres alkoholbruk	,14**	,21***	-	
4. Elevenes problematferd	,24***	,23***	,06	-

Merk: Elevenes problematferd = elevenes problematferd sumskårer, Foreldres alkoholbruk = mors og fars alkoholbruk sumskårer samlet.

** $p < ,01$, *** $p < ,001$.

Cohen (1988) betegner effektstørrelser på 0,10 som svak, 0,30 som middels og 0,50 som sterke. Ut i fra disse kriteriene var det svake til middels positive sammenhenger mellom både

foreldrenes alkoholbruk og ungdommens beruselsesfrekvens, og elevenes problematferd og beruselse begge år.

Foreldrenes alkoholbruk var marginalt relatert til ungdommers beruselse da de var 15 år ($r = ,14, p < ,01$), mens det var en sterkere sammenheng mellom foreldre og beruselse da ungdommene var 18 år ($r = ,21, p < ,001$). Videre korrelerte elevenes problematferd med beruselse hos 15- og 18-åringer, med omtrent samme styrke på sammenhengen på begge tidspunkt ($r = ,24, p < ,001$ og $r = ,23, p < ,001$).

Det er også som forventet en middels/sterk korrelasjon mellom 15- og 18-åringers beruselsesfrekvens $r = ,42$ ($p < ,001$); det å være beruset som 15-åring har sammenheng med å være beruset som 18-åring. Det var imidlertid en svakere korrelasjon enn forventet. Det ble derfor undersøkt for korrelasjoner kun for de som oppga at de hadde vært beruset de siste 6 månedene som 15-åringer og deres beruselse som 18-åringer. Denne korrelasjonen var imidlertid lavere ($r = ,21, p < ,01$). Disse resultatene er også i tråd med Bjerrum-Nilsen og Rudberg (1990) sin studie, hvor det var liten kontinuitet i problemdrikking. En forklaring på dette kan være at flesteparten (62,1 %) begynner å drikke seg beruset etter 15 års alder, noe som svekker stabiliteten. Det kan også skyldes at de fleste som oppgir å ha vært beruset som 15-åringer er inne i en fase hvor de eksperimenterer, og et mer etablert beruselsesmønster dannes i en senere alder.

Videre var korrelasjonen mellom foreldrenes alkoholbruk og elevenes problematferd liten og ikke signifikant. Dette tyder på at alkoholbruken til foreldrene ikke har en betydning for de problematferdsmålne som er brukt i denne studien.

Multikolinearitet. I korrelasjonsanalysen ble det sjekket for multikolinearitet mellom de uavhengige variablene. Korrelasjonen mellom foreldres alkoholbruk og elevenes problematferd var $r = ,06$ og er langt under anbefalt maksimalverdi på $r = ,80$. Mors og fars alkoholbruk hadde den høyeste korrelasjonen på $r = ,53$, noe som antyder at de har en del felles varians. Også denne korrelasjonen er under anbefalt maksimalverdi. Ingen av regresjonsmodellene hadde VIF verdi over 10 eller toleranseverdi under ,10, noe som tyder på at multikolinearitet er lite sannsynlig i denne studien (Field, 2009).

Kjønn som moderator

Ut i fra korrelasjonsmatrisen kan man se potensielle interaksjonseffekter. Som det fremgår av tabell 3, var det signifikante korrelasjoner for begge uavhengige variabler og ungdoms beruselse begge år. Det ble derfor testet om kjønn var en moderator i forholdet mellom foreldrenes alkoholbruk og beruselse, og problematferd og beruselse. Alle uavhengige variabler ble sentrert for å unngå multikolinearitet mellom interaksjonsleddet og de uavhengige variablene (Aiken & West, 1991). Det ble deretter laget et produkt av målet på kjønn og foreldrenes alkoholbruk, og mellom kjønn og elevenes problematferd. To hierarkiske multiple regresjonsanalyser ble kjørt, en for foreldres alkoholbruk og ungdommens kjønn, og en for elevenes problematferd og kjønn. Etter retningslinjene til Aiken og West (1991) ble prediktor- og moderatorvariablene tatt inn i blokk 1 og interaksjonsleddet ble tatt inn i blokk 2. Det ble ikke funnet noen signifikante interaksjonseffekter mellom foreldrenes alkoholbruk og kjønn i verken 15-åringers eller 18-åringers beruselse. Det indikerer at styrken på sammenhengen mellom foreldres alkoholbruk og ungdommers beruselsesfrekvens ikke er signifikant forskjellig for gutter og jenter. I den andre analysen ble det funnet en signifikant interaksjon for kjønn og elevenes problematferd i beruselse 15 år (se tabell 4), men ikke hos 18-åringers. Oppfølgingsanalyser som utforsket korrelasjoner mellom elevenes problematferd og beruselse 15 år separat for gutter og jenter, indikerte at forholdet mellom problematferd og beruselse var sterkere for jenter ($r = ,35$) enn for gutter ($r = ,17$).

Tabell 4

Interaksjonseffekt mellom elevenes problematferd, kjønn og beruselsesfrekvens hos ungdom 15 år.

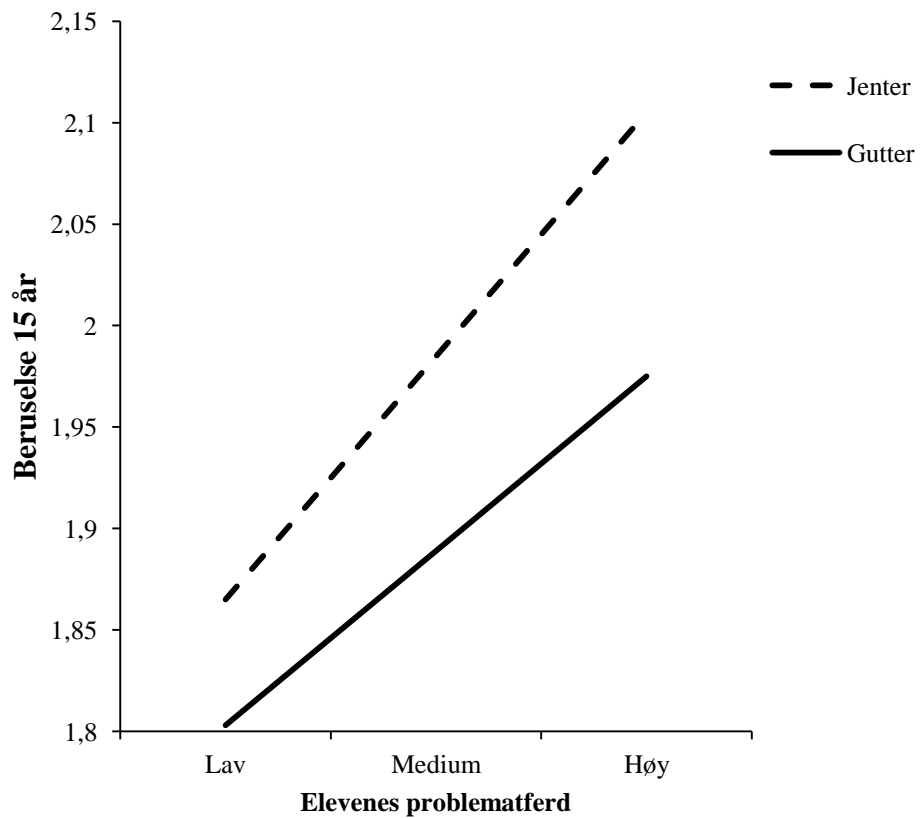
Blokk	F for R^2	R^2	β
Blokk 1	$F(2,469) = 16,55^{***}$,07	
Elevenes problematferd			,27***
Kjønn			,10*
Blokk 2	$F(3,468) = 13,03^{***}$,08	
Elevenes problematferd			,11*
x kjønn			

Merk: Betaverdier er tatt fra blokk 2 i analysen.

* $p < ,05$, *** $p < ,001$.

Den standardiserte regresjonskoeffisienten for problematferd var signifikant på ,001 nivå, og betyr at det var en signifikant positiv sammenheng mellom problematferd og beruselse blant 15-åringene. Den standardiserte regresjonskoeffisienten for kjønn var $\beta = ,10$ ($p < ,05$) mens den standardiserte regresjonskoeffisienten for interaksjonsleddet var $\beta = ,11$ ($p < ,05$).

Interaksjonen mellom elevenes problematferd og kjønn forklarte i tillegg til variablenes hovedeffekter 1 % av variansen i beruselse da ungdommene var 15 år, mens hele modellen forklarte 8 %. Det betyr at etter å ha kontrollert for effektene for elevenes problematferd og kjønn, er det fortsatt en signifikant økning i prediksjonen av beruselse når man tar inn interaksjonsleddet. For å undersøke retningen til interaksjonseffekten ble det laget en grafisk fremstilling. Denne er vist i figur 3, hvor funnene antyder at sammenhengen mellom elevenes problematferd og beruselse hos 15-åringer er sterkere for jenter enn for gutter. Fremstillingen av den signifikante interaksjonseffekten er beregnet ved hjelp av programmet ModGraph (Jose, 2008).

Figur 3. Interaksjonseffekt av kjønn og elevenes problematferd på beruselse 15 år.

Regresjonsanalyser

Tabell 5 viser resultatene av hierarkiske multiple regresjonsmodeller, med beruselse 15 år og beruselse 18 år som avhengig variabel i hver sin modell. Blokk 1 inneholdt foreldres alkoholbruk og blokk 2 inneholdt elevenes problematferd. Det ble først kjørt analyser for ungdom samlet før analysene ble kjørt separat for gutter og jenter.

Tabell 5

Hierarkiske multiple regresjonsanalyser for foreldres alkoholbruk og problematferd for ungdom samlet (N=472), gutter (n=245) og jenter (n=227).

	Beruselsesfrekvens 15 år			Beruselsesfrekvens 18 år		
Samlet	β	R ²	ΔR^2	β	R ²	ΔR^2
Blokk 1		,02	,02**		,04	,04***
Foreldres alkoholbruk	,13**			,20***		
Blokk 2		,07	,05***		,09	,05***
Elevenes problematferd	,23***			,22***		
Gutter	β	R ²	ΔR^2	β	R ²	ΔR^2
Blokk 1		,01	,01		,03	,03*
Foreldres alkoholbruk	,11			,15*		
Blokk 2		,04	,03*		,08	,05***
Elevenes problematferd	,16*			,23***		
Jenter	β	R ²	ΔR^2	β	R ²	ΔR^2
Blokk 1		,03	,03*		,07	,07***
Foreldres alkoholbruk	,15*			,26***		
Blokk 2		,15	,12***		,10	,03*
Elevenes problematferd	,34***			,17**		

Merk. De standardiserte regresjonskoeffisientene (beta) er tatt fra siste blokk i analysen.

* $p < ,05$, ** $p < ,01$, *** $p < ,001$.

For gutter og jenter samlet har foreldres alkoholbruk og problematferd større betydning når ungdommene er 18 år enn når de er 15 år. For 15-åringene forklarte variablene 7 % ($F(2,469)=18,68$, $p < ,001$) av variansen i ungdommers beruselsesfrekvens. Elevenes problematferd hadde sterkest sammenheng med beruselse ($\beta = ,23$, $p < ,001$, foreldrenes

alkoholbruk: $\beta = ,13, p < ,01$), noe som indikerer at elevenes problematferd har en sterkere relasjon til ungdommers beruselse når de er 15 år, enn foreldres alkoholbruk.

For 18-åringene forklarte foreldrenes alkoholbruk og elevenes problematferd 9 % ($F(2,469) = 23,45, p < ,001$) av variansen i ungdommens beruselsesfrekvens. Problematferd forklarer kun 1 % mer enn foreldres alkoholbruk, og de respektive standardiserte regresjonskoeffisientene avvok lite fra hverandre (elevenes problematferd: $\beta = ,22, p < ,001$, foreldres alkoholbruk: $\beta = ,20, p < ,001$). I likhet med da ungdommene var 15 år, har problematferd større betydning enn foreldrenes alkoholbruk da ungdommene var 18 år. Forskjellene er imidlertid mindre ved dette tidspunktet enn da ungdommene var 15 år.

Det ble kjørt separate analyser for kjønn for å se om sammenhengen var ulik for gutter og jenter. Da ungdommene var 15 år forklarte modellen som helhet mer for jenters beruselse enn for gutters beruselse. Hos 15-årige gutter forklarte variablene til sammen 4 % ($F(2,242) = 4,87, p < ,01$) av variansen i beruselsesfrekvens, med problematferd som eneste signifikante variabel ($\beta = ,16, p < ,05$, foreldres alkoholbruk: $\beta = ,11, p = \text{i.s.}$). Hos jenter forklarte modellen som helhet 15 % ($F(2,224) = 18,95, p < ,001$) av variansen i beruselsesfrekvens, med problematferd som sterkeste variabel ($\beta = ,34, p < ,001$, foreldres alkoholbruk: $\beta = ,15, p < ,05$). Som interaksjonseffekten også viste, er det en sterkere sammenheng mellom elevenes problematferd og beruselse for jenter enn det er for gutter, når ungdommene er 15 år.

Da ungdommene var 18 år forklarte hele modellen mer for gutter, men mindre for jenter da de var 15 år. Totalt forklart varians var 8 % av gutters ($F(2,242) = 10,27, p < ,001$) og 10 % av jenters beruselsesfrekvens ($F(2,224) = 12,67, p < ,001$). For jentene har foreldres alkoholbruk større betydning for beruselse enn hos guttene ($\beta = ,26, p < ,001$ mot $\beta = ,15, p < ,05$). For elevenes problematferd var det et motsatt mønster, der elevenes problematferd har større sammenheng med gutters beruselse enn med jenters ($\beta = ,23, p < ,001$ mot $\beta = ,17, p < ,01$). Elevenes problematferd, som hadde en forholdsvis sterk korrelasjon med beruselse for jenter da de var 15 år, ble betraktelig redusert da de var 18 år. For gutter er det derimot en sterkere sammenheng mellom problematferd i skolen og deres beruselse når de er 18 år enn når de er 15 år.

Tidligere forskning viser at ungdom som bor med bare én forelder har et høyere alkoholbruk enn ungdom som bor med to foreldre (Hayes, Smart, Toumbourou & Sanson, 2004). Det ble derfor ved hjelp av hierarkiske regresjonsanalyser kontrollert for sivilstatus hos foreldrene, for

å se om dette var en mulig tredjevariabel. Resultatene viste ingen påvirkning på foreldres signifikante sammenheng med ungdommers alkoholbruk.

Diskusjon

Resultatene viste at både foreldrenes alkoholbruk og elevenes problematferd hadde sammenheng med ungdommers beruselsesfrekvens da ungdommene var 15 og 18 år, der elevenes problematferd var sterkest relatert med beruselse ved begge målingene. Det var ingen signifikante interaksjonseffekter mellom foreldre, kjønn og de unges alkoholbruk. Foreldrene hadde imidlertid en større betydning for jentenes beruselse, både da ungdommene var 15 og 18 år. Interaksjonseffekten mellom elevenes problematferd og beruselse da ungdommene var 15 år viste at sammenhengen var signifikant sterkere for jenter.

Foreldres alkoholbruk og ungdommers beruselse

Korrelasjons- og regresjonsanalysene viste en sammenheng mellom foreldrenes alkoholbruk og ungdommens beruselse ved både 15- og 18-års alder. Foreldrenes alkoholbruk forklarte 2 % av variansen i beruselse hos 15-åringer, og 4 % av variansen i beruselse for 18-åringer. Dette betyr at det er en stor del av variansen som ikke ble forklart, og at det er mange andre forhold som er viktige for å forklare ungdoms beruselse. Samtidig viser funnene at foreldre har betydning, og har samtidig viktige implikasjoner i en forebyggende sammenheng.

At foreldre har betydning for ungdommers beruselse er sammenfallende med en rekke tidligere studier (Barnes et al., 1986; Ennett & Bauman, 1991; Haugland et al 2012; Hundleby & Mercer 1987; Rossow & Rise, 1994; Tambs & Vaglum, 1990). Blant annet fant Rossow, Moan og Natvig (2009) en moderat positiv korrelasjon på 0,34 mellom ungdommers beruselsesfrekvens og hvor ofte de hadde sett foreldrene beruset. Hvorfor foreldrenes alkoholbruk påvirker ungdommens beruselse kan forklares ut i fra sosial læringsteori (Bandura, 1986). De første erfaringene med rusmidler gjøres vanligvis sammen med jevnaldrende (Bakken, 1998), men før denne erfaringen tilegnes har de som regel observert foreldres alkoholbruk over en kortere eller lengre periode. I tillegg til media og internett blir således foreldrene de første læremestrene. Foreldre er rollemodeller for ungdommene, og de som ser opp til foreldrene og verdsetter deres atferd vil mer sannsynlig imitere atferden (Bahr et al., 2005). I samsvar med dette er studien til Andrews et al. (1997) interessant: Funnene viste at modellering utgjorde en sterkere effekt på ungdommers alkoholbruk hvis ungdommen og foreldrene hadde et godt forhold, sammenlignet med dem som hadde et dårlig forhold til foreldrene. Det er mulig forklaringen på mine funn ligger i at relasjonen mellom foreldres alkoholbruk og ungdommers beruselse medieres av kvaliteten på deres forhold.

Foreldrene er ungdommens sterkeste sosialiseringssagenter, og socialiserer dem til verdier og holdninger de selv verdsetter. Foreldrenes holdninger og verdier kan således være mulige medierende variabler i sammenhengen mellom foreldres alkoholbruk og ungdommers beruselse. Funnene til Harakeh, Scholte, De Vries og Engels (2005) viste at foreldre som ikke røykte selv, i større grad sosialiserte barna sine til å bli ikke-røykere. Ut i fra dette synet kan også foreldre med lavt alkoholbruk, sammenlignet med foreldre som har moderat eller høyt alkoholbruk, være mer aktive i holdningsskapende arbeid mot alkoholbruk hos ungdommene (Van der Swaluw et al., 2008).

Det er imidlertid viktig å understreke betydningen av genetikk også i denne sammenhengen. Det er vist en genetisk påvirkning på både det å ha drukket alkohol noen gang og på alkoholfrekvens, med sterkest relasjon til sistnevnte (Hopfer et al., 2003). Pagan et al. (2006) fant en genetisk påvirkning på både ungdommers alkoholdebut og senere alkoholbruk. Relasjonen mellom foreldres alkoholbruk og ungdommes beruselse kan derfor ha en biologisk forklaring.

Hvorfor har foreldrene størst betydning når ungdommene er 18 år?

Resultatene i min studie peker i retning av at foreldre har større betydning etter hvert som ungdommene blir eldre. Dette står i kontrast til tidligere studier som har vist at foreldre har størst påvirkning på ungdommers alkoholdebut (Akers et al., 1979; Hellandsjø Bu et al., 2002) og at genetiske faktorer (Hopfer et al., 2003; Pagan et al., 2006; Knop, 2010) og venner (Van der Zwaluw et al., 2008) anses som mer viktig i ungdommers alkoholbruk og problemdrikking i ung voksenalder. Ryan et al. (2010) fant derimot at foreldres alkoholbruk har påvirkning *både* ved ungdommers alkoholdebut og senere økt alkoholbruk. I samsvar med mine funn fant Latendresse et al. (2008) en sterkere sammenheng mellom foreldres alkoholbruk og ungdommers alkoholbruk ved 17 år enn ved 14 års alder. Også Tambs og Vaglum (1990) fant at foreldre hadde betydning for ungdommers alkoholbruk over tid, med korrelasjoner fra ,35 til ,37.

I følge sosial læringsteori er imitering mer sannsynlig desto større likhet det er mellom observatør og modell. Når ungdommene er 18 år er de, etter norsk lov, gamle nok til å drikke alkohol. De kategoriseres som "voksne" i likhet med sine foreldre, og imitering blir mer sannsynlig når ungdommene kan drikke alkohol lovlig. Dette kan også sees i lys av sosial identitetsteori (Hogg & Abrams, 1998). Når ungdommene er under 18 år kan fokuset være på

forskjellene mellom dem og foreldrene. Når ungdommene blir eldre blir det mer naturlig å se likheter. Dette kan føre til at de tilegner seg foreldrenes normer og atferd som er sentrale for den sosiale identiteten som innebærer å være voksen, inkludert det å drikke alkohol.

Det kan også være at foreldre som selv bruker alkohol i større grad tillater 18-åringene å drikke hjemme. I tillegg kan kommunikasjon omkring alkohol, som kan være et tabuområde i de tidlige tenårene (Henriksen, 2000), bli et mer vanlig tema mellom foreldrene og ungdommene når de blir 18 år. Disse faktorene kan føre til en avtagende foreldreovervåkning (Piko & Kovács, 2010). Foreldrene kan tenke at de ikke behøver ”skjule” alkoholbruken i samme grad, og sannsynligheten for imitering øker. I likhet med dette fant Latendresse et al. (2008) at foreldres alkoholbruk og andre foreldrefaktorer forklarte mellom 5 % og 7 % av variansen i ungdommers alkoholbruk da de var 14 år. Da ungdommene var 17 år forklarte variablene mellom 14 % og 18 %. Når de kontrollerte for andre foreldrefaktorer, som for eksempel overvåking og disiplin, var den direkte effekten av foreldres alkoholbruk på ungdommers alkoholbruk ulik da ungdommene var 14 og 17 år ($\beta = ,03$ versus $\beta = ,25$). Dette tyder på at den direkte effekten av foreldres alkoholbruk er større når ungdommene er eldre, mens den indirekte effekten er størst når ungdommene er 14 år.

Eksposeringen ovenfor foreldres alkoholbruk kan også være en årsak. Jo mer ungdom observerer foreldrenes alkoholbruk, desto mer sannsynlig er imitering (Akers et al., 1979; Bank, 1985; Yu, 2002). Når ungdommene er 18 år har de sett foreldrenes alkoholbruk over en lengre periode, og blir kanskje mer oppmerksomme på deres drikkemønster. I tråd med dette fant Ary et al. (1993) ingen modelleringseffekt av foreldres alkoholbruk på ungdommers alkoholbruk ved T1, men derimot ett år senere. På den annen side er det mulig foreldrenes normer medierer modelleringseffekten. Brody, Ge, Katz og Arias (2000) fant at ungdom drakk mindre alkohol hvis foreldrene ikke aksepterte ungdommenes alkoholbruk, sammenlignet med foreldre som hadde større aksept for alkoholbruk. En mulig forklaring kan derfor være at 18-åringene har internalisert foreldrenes normer. Det bør imidlertid bemerkes at det bare var ett år mellom T1 og T2 i både Ary et al. (1993) og Brody et al. (2000) sine studier, og sier ingenting om langtidseffektene utover ett år.

Som tidligere nevnt, er gener vist å ha en påvirkning på ungdommers alkoholbruk. Det er imidlertid funnet at genetiske faktorer er mer viktig når ungdom har et etablert alkoholbruk sammenlignet med alkoholdebut (Pagan et al, 2006). Genetisk sårbarhet kan således være én av årsakene til en sterkere sammenheng når ungdommene er 18 år.

Det bør også bemerkes at beruselse er mer vanlig hos 18-åringer (70,0 %) enn hos 15-åringer (37,9 %). Mindre varians i beruselsesmålet hos 15-åringer kan føre til en redusert

sammenheng med foreldres alkoholbruk. Den sterkere sammenhengen mellom foreldres alkoholbruk og beruselse når ungdommene er 18 år, kan derfor forklares med at 18-åringene har et mer etablert alkoholbruk enn 15-åringene.

Problematferd og beruselse

Funnene i denne studien viser at elevenes problematferd var relatert til ungdommers beruselse både når de var 15 og 18 år ($\beta = ,23$ og $\beta = ,22$). Resultatene gir støtte til problematferdsteorien (Jessor & Jessor, 1977) og føyer seg inn i rekken av empiri som viser en positiv sammenheng mellom ulike former for problematferd og beruselse (Maggs et al., 2008; Pape & Rossow, 2007).

Det er godt dokumentert at ungdommers problematferd påvirkes av venner (Pape & Falck, 2003; Patterson et al., 1989; Thornberry et al., 1994, Jessor & Jessor, 1977). Noen ungdommer kan imidlertid være mer påvirkelige enn andre, både til å utøve problematferd og drikke seg beruset. Sosial forsterkning påvirker individer ved at de skaper forventninger om konsekvensene av atferden (Bandura, 1977). De elevene som er ute etter aksept og observerer at andre får positiv tilbakemelding på sin problematferd, er mer sannsynlig til selv å tilegne seg et slikt atferdsmønster. Problematferd kan således være et middel ungdommer bruker for å oppnå anerkjennelse fra og etablere kontakt med andre. Samtidig som det foregår en seleksjonsprosess, kan det å være sammen med likesinnede forsterke elevenes egen problematferd (Thornberry et al., 1994). I lys av selvkategoriseringsteorien vil gruppens normer ha sterkere påvirkning jo mer ungdommen identifiserer seg med gruppen (Turner, 1986). Hvis eleven føler en sterk tilhørighet til gruppen er også problematferd i skolen og det å drikke seg beruset mer sannsynlig.

I hvilken grad ungdommer påvirkes av venner kan være forskjellig, avhengig av kvaliteten på forholdet til foreldrene. Dishion et al. (2004) fant i en studie av gutter i barne- og ungdomsskolealder en sammenheng mellom problematferd i vennegjengen og egen problematferd. Kvaliteten på forholdet til foreldrene modererte imidlertid sammenhengen: De foreldrene som var sarkastiske mot sønnen, hadde lite overvåkning, og hvor sønnen var mindre vennlig mot foreldrene, ville med større sannsynlighet bruke stoff og utøve kriminell atferd ved 18-års alder. Forholdet til foreldrene kan derfor være en mulig moderator for sammenhengen mellom problematferd og beruselse i min studie.

Mens én årsak kan være påvirkning fra venner, kan en annen forklaring ligge i det moderne samfunnet vi lever i. Vårt moderne samfunn preges av høye krav og forventninger til

ungdom, og noen av de største utfordringene møter de på skolen. For mange kan disse utfordringene være vanskelige å mestre (Befring & Moen, 2011). Dette kan føre til opplevelse av nederlag og føre ungdommen inn i en opposisjon mot skolen (Samdal, Wold, Klepp & Kannas, 2000). Denne frustrasjonen kan få utløp i form av disiplinproblemer eller utagerende atferd. Blant annet fant Nordahl og Sørli (1998) at elever som mistrikket i undervisningssammenheng, og ikke syntes skole og læring var spesielt viktig, viste mer problematferd i skolen enn andre elever. Samdal et al. (2000) fant at lav studentautonomi, liten lærerstøtte, liten elevstøtte og inadekvate krav var direkte assosiert med helseskadelig atferd. Elevenes tilfredshet modererte dette forholdet. Sammenhengen mellom elevenes problematferd og alkoholbruk kan således forklares gjennom en mestringsstrategi: Opposisjon blir en reaksjon på krevende skoleforhold, som igjen kan føre til at ungdommen bruker alkohol for å mestre den opplevde vanskelige situasjonen (Jessor & Jessor, 1977). Elevenes følelse av mindre tilhørighet og det å være en "outsider" kan også gjøre at de distanserer seg fra skolen. De kan bruke fritiden i miljøer hvor de tilegner seg en gruppes atferdsmønster, i dette tilfelle en vennekultur preget av alkoholbruk og problematferd (Steinberg & Avenevoli, 1998). Denne prosessen kan være et resultat av rollemodellering og vennepress (Jessor & Jessor, 1977). Det bør imidlertid bemerkes at Steinberg og Avenevoli (1998) målte problematferd utenfor skolen. Siden problematferd er situasjonsspesifikk og må forstås som en reaksjon på ulike faktorer, er det ikke en selvfølge at atferdsmønsteret kan generaliseres til skolen. På den annen side, i henhold til problematferdsteorien, er det nærliggende å tro at de med problematferd utenfor skolen med større sannsynlighet vil vise en slik atferd også i skolen (Jessor & Jessor, 1977).

Sammenhengen mellom problematferd i skolen og beruselsesfrekvens kan også være et resultat av en genetisk påvirkning (Cadoret et al., 1995). Malone et al. (2004) viste en genetisk påvirkning på gutters antisosiale atferd og alkoholavhengighet. Funnene tydet på at det var en felles genetisk sårbarhet for begge typer atferd. Forandringer i livssituasjonen, som å flytte hjemmefra og overgangen fra å være ungdom til å bli voksen, ble antydning å være to av flere utløsende faktorer. For noen ungdommer kan skolens krav og forventninger således utløse en genetisk sårbarhet for problematferd i skolen og alkoholbruk. I tråd med dette hevder Jessor (1991) at sammenhengen mellom ulike former for problematferd er sterkest for såkalt risikoatferd, deriblant alkoholbruk og utagerende atferd. I tillegg til dette viser individer med personlighetstrekket "sensation seeking" en sterkere tiltrekning av noen typer atferd enn andre, som for eksempel problematferd og beruselse. Opplevelsen av spenning kan være knyttet til å bryte normer og regler, og det kan være en felles underliggende mekanisme som

fører til at ungdom utøver både problematferd i skolen og bruker rusmidler (Bakken, 1998). Det er også nærliggende å tro at de som drikker seg beruset ofte er mer grensetestende enn jevnaldrende ungdom, som ennå ikke har etablert et slikt drikkemønster (Pape & Rossow, 2007).

En annen nærliggende forklaring er at 13-åringene som rapporterte problematferd også hadde et høyere alkoholbruk samme år, enn elever uten problematferd. Hvis dette var tilfellet, åpnet det muligheten for at det var 13-åringenes beruselse og ikke problematferden, som forklarte 15-åringenes beruselse. Jeg undersøkte dette ut i fra en korrelasjonsanalyse, og problematferd og beruselse for 13-åringene viste en svak/moderat korrelasjon på ,24 ($p < ,01$). Videre ble det utført en t -test for å se om forskjellen var signifikant mellom de som hadde utøvd problematferd minst én gang, og de som aldri hadde utøvd noen form for problematferd. Gjennomsnittlig beruselsesfrekvens var høyere hos de som rapporterte problematferd noen gang enn de som aldri hadde rapportert problematferd ($M = 1,13$, $SD = ,483$ mot $M = 1,06$, $SD = ,451$, $t(470) = 1,21$, $p < ,05$). Selv om effektstørrelsen var liten (0,15), kan den være med på å forklare noe av variansen i beruselse.

Et annet spørsmål som melder seg er hvorfor problematferd viste liten forskjell i forklart varians i forhold til 15- og 18-åringenes beruselse. I forkant antok jeg at elevenes problematferd skulle være sterkere relatert til 15-åringenes beruselse enn 18-åringenes, siden det var et langt kortere tidsrom fra 13 til 15 versus 13 til 18 års alder. Samtidig viser flere studier at stabilitet i problematferd er forholdsvis høy (Deković et al, 2004; Fletcher et al., 2004; Keenan et al., 1999; Stattin & Magnusson, 1996). Dette kan være med på å forklare at analysene viste omtrent like mye forklart varians i beruselse ved 15 og 18 års alder. I tråd med dette fant Elkins et al. (2007) at problematferd hos 11- og 14-åringene var en sterk prediktor for stoffbruk ved 18 års alder. En annen årsak kan være at de færreste utøver problematferd når de er 13 år, men at enkelte elever utøver mer problematferd enn andre. Det er nærliggende å tro at flere elever utøver en eller annen form for problematferd etter hvert som de blir eldre, samtidig som flere begynner å drikke seg beruset. På grunn av stabiliteten i problematferd kan det også være at elever med problematferd som 13-åringene hadde mer problematferd i skolen som 15-åringene. Det var ikke mulig i denne studien å måle de samme formene for problematferd i skolen hos 15-åringene.

Er betydningen av foreldres alkoholbruk forskjellig for gutter og jenter?

Jeg fant som forventet, at foreldres alkoholbruk hadde en sterkere sammenheng med jenters beruselse da ungdommene var 15 år. Forskjellene var små mellom kjønnene ($\beta = ,11$ og $\beta = ,15$), men interessante i lys av forskningslitteraturen.

Haugland et al. (2012) fant en sammenheng mellom det å ha sett foreldrene beruset og ungdommers alkoholbruk, og denne sammenhengen var sterkere for gutter. Dette står i kontrast til funnene i min studie. De forskjellige resultatene kan skyldes ulike operasjonaliseringer. I Haugland et al. (2012) sin studie ble ungdoms persepsjon av foreldrenes beruselse målt sammen med både beruselse og alkoholfrekvens hos ungdommene. I min studie er det selvrapportert alkoholfrekvens hos foreldrene som måles, og kun beruselse hos ungdom. I samsvar med dette fant Bastiansen (2011) i en masteroppgave, basert på samme datamateriale, en større påvirkning av foreldres alkoholbruk på ungdommers drikkefrekvens enn beruselsesfrekvens hos både 15- og 18- åringer. Funnene i min studie er derimot i samsvar med blant annet Hundleby og Mercer (1987), som fant en større effekt av foreldrenes alkoholbruk på jenters enn gutters alkoholbruk. Flere studier har vist tilsvarende resultater (Bjerrum-Nielsen & Rudberg, 1990; Coffelt et al., 2006) og forskjellen kan forklares ut i fra gender intensification hypothesis (Davies & Lindsay, 2004; Hill & Lynch, 1983). Presset etter og rette seg til kjønnsspesifikke roller øker i løpet av ungdomstiden (Lichwarck-Aschoff, Finkenauer, van de Vorst & Engels, 2012) og kan føre til en sterk tilhørighet til maskuline eller feminine kjønnsroller. Som et resultat av dette er jenter også mer bundet til hjemmet enn gutter. Sannsynligheten for at jenter blir eksponert ovenfor foreldrenes alkoholbruk er derfor større, og påvirker med større sannsynlighet jenters atferd og emosjonelle fungering (Coffelt et al., 2006; Keenan et al., 1999).

Det er også mulig mine funn skyldes fysiologiske forskjeller mellom gutter og jenter. Forskning viser tydelige forskjeller mellom kjønnene når det gjelder fysiologiske reaksjoner på alkoholinntak: Kvinner blir beruset på mindre mengder alkohol enn menn (Bjerrum-Nielsen & Rudberg, 1990). Blant annet fant Wechsler, Dowdall, Davenport og Rimm (1995) i en studie av alkoholkonsum hos collegestudenter at de fleste alkoholrelaterte problemene var de samme for jenter som drakk fire drinker og for gutter som drakk fem drinker. Det kan derfor være at imiteringen er lik for gutter og jenter, men at jenter blir raskere beruset.

Det kan også være at sammenhengen blir moderert av tidligere pubertet og tilgang til alkohol hos jenter. Jenter modnes tidligere enn gutter, det samme gjelder behovet for uavhengighet fra foreldrene. Samtidig vil jenter knytte sterkere bånd med venner enn gutter

gjør (Bjerrum-Nielsen & Rudberg, 1990). Biologisk modenhet har vist seg å ha en sterk effekt på alkoholbruk hos jenter (Lintonen et al., 2000) og jenter som kommer tidlig i puberteten har en tendens til å være med eldre gutter (Mezzich et al., 1997). Dette kan føre til økt eksponering og lettere tilgang til alkohol. Årsaken til at guttene tilsynelatende blir noe mer påvirket av foreldre når de er 18 år enn når de er 15 år, behøver ikke å komme av økt grad av imitering av foreldrene. Det kan skyldes at gutter modnes senere og har mindre tilgang til alkohol når de er under lovlig drikkealder.

Kjønnsforskjeller i problematferd og beruselse hos 15-åringer

Funnene i min studie viser at forholdet mellom problematferd og ungdommers alkoholbruk er sterkere for jenter enn for gutter når ungdommene er 15 år. Dette er i tråd med Disney, Elkins, McGue og Iacono (1999) sin studie, der problematferd økte risikoen for stoffmisbruk i ungdomsalder hos begge kjønn, og spesielt for jenter med AD/HD. Keenan et al. (1999) viser i en reviewartikkel til en studie der antisosiale jenter med større sannsynlighet ville bruke alkohol og marijuana enn gutter. Som nevnt tidligere blir problematferd i stor grad påvirket av andre. Det at jentene knytter sterkere bånd med venner tidligere enn gutter, kan også gjøre at de i sterkere grad blir påvirket av nære venner (Bjerrum-Nielsen & Rudberg, 1990). Mens det for gutter er gjengens normer som betyr noe, er jenter konforme ovenfor de nærmeste vennene. Dette kan bety at jenter med større sannsynlighet vil imitere andre elevers problematferd og alkoholbruk i nære relasjoner.

Ut i fra gender intensification hypothesis kan de kjønns spesifikke rollene gutter og jenter blir sosialisert inn i blant annet få utløp i aggressiv atferd. Autonomikampen, hvor ungdommene skal løsrive seg fra "barnet" og vise at de nå er voksne, kan være en av årsakene til utagerende atferd. Siden relasjoner har blitt vektlagt hos jenter i sosialiseringsprosessen, kan overgangen fra barn til ungdom og voksen bli vanskeligere og opprøret mer omfattende. Mens guttene skal vise andre gutter at de er menn, er det viktig for jentene å markere voksenstatus ovenfor foreldre og andre voksne (Bjerrum-Nielsen & Rudberg, 1990). Dette kan komme til syne i ulike former for opposisjonell atferd ovenfor lærere, og overgangen fra barn til voksen markeres gjerne ved å drikke alkohol. Siden denne autonomikampen ser ut til å begynne tidligere hos jenter (Bjerrum-Nielsen & Rudberg, 1990) og problematferd i skolen for jenter er høyest da de er mellom 13 og 15 år (Eaton et al, 1956), kan det være med på å forklare en sterkere sammenheng mellom problematferd og beruselse hos jenter sammenlignet med gutter.

Kjønnsforskjeller i problematferd og beruselse hos 18-åringer

Et annen interessant spørsmål er hvorfor sammenhengen mellom problematferd og beruselse er større for gutter ($\beta = ,23$ versus $\beta = ,16$) og mindre for jenter ($\beta = ,17$ versus $\beta = ,34$) når ungdommene er 18 år i forhold til når de er 15 år. Det kan være ulike forklaringer på dette.

At sammenhengen mellom problematferd og beruselse er større for gutter når de er 18 år, kan forklares gjennom tradisjonelle kjønnsroller. Det er større aksept for gutter som utøver problematferd. Dette kan gjøre at behovet for løsrivelse er mindre enn hos jentene, siden de har blitt tildelt en mer selvstendig rolle (Hill & Lynch, 1983). For gutter kan derfor problematferden komme til syne når de blir eldre. I samsvar med dette fant Eaton et al. (1956) at gutter viser mer problematferd i skolen når de er mellom 16 og 18 år. Som vi så ovenfor, kan dette også komme av at gutter modnes senere enn jenter. Samtidig øker også guttenes beruselse fra de er 15 til 18 år, noe som kan være med på å forklare en sterkere sammenheng når guttene er 18 år. Det kan også vise seg at de som har mer problematferd i videregående skole er en gruppe som er mer grensetestende enn andre, og som også med større sannsynlighet vil ha et høyere alkoholkonsum.

Når det gjelder jenter, kan den svakere sammenhengen skyldes at de tidligere vokser av seg problematferd. I tråd med denne antakelsen hevder Bjerrum-Nielsen og Rudberg (1990) at autonomikampen for jenter ofte er fullført ved 18-20 års alder, og forholdet til foreldrene blir mer avslappet. Når jentene går på ungdomsskolen og behovet for løsrivelse er sterkest, kan både problematferd i skolen og alkoholkonsumet øke. Samtidig vil behovet for løsrivelse og ukonvensjonell atferd bli mindre desto eldre jentene blir. Jentenes integritet stiger med økende alder (Bjerrum-Nielsen & Rudberg, 1990), og dette kan tenkes å stå i et motsetningsforhold til utagerende atferd på skolen. Samtidig som problematferden avtar, øker beruselsesfrekvensen i løpet av ungdomstiden (Vedøy & Skretting, 2009). Dette kan således forklare den svakere sammenhengen mellom elevenes problematferd og beruselse når jentene er 18 år.

En annen årsak knyttet til jentenes problematferd kan skyldes at problematferd er kontekstuellet betinget, og vil variere med hvilken situasjon ungdommene befinner seg i og hvor gamle de er. Eaton et al. (1956) fant, som nevnt tidligere, at problematferd i skolen er høyere for jenter i alderen 13 til 15 år, og mellom 16 til 18 år for gutter. Videre fant de at problematferd *utenfor* skolen var størst da ungdommene var mellom 16 og 18 år. Det kan derfor være at jenters problematferd er mindre fremtredende på skolen, men større utenfor klasserommet etter at de har begynt på videregående skole. Selv om denne studien ble utført

for mange tiår siden, er resultatene i tråd med senere forskning og teori som viser at utagerende atferd blant jenter er mindre frekvent og stabil enn hos gutter (Ensminger & Juon, 1998; Keenan et al., 1999). På den annen side fant Elkins et al. (2007) ingen kjønnsforskjeller når det gjaldt sammenhengen mellom problematferd hos 11- og 14-åringer og stoffbruk ved 18 års alder. Det er nærliggende å tro at de inkonsistente resultatene mellom den nevnte studien og min studie igjen skyldes ulike operasjonaliseringer. I Elkins et al. (2007) sin studie ble det målt ulike aspekter av problematferd, som AD/HD og hyperaktivitet/impulsivitet i dagliglivet, mens jeg i denne studien kun har tatt med elevenes problematferd.

Det er også vist at eksternaliserte former for problematferd har sammenheng med senere internalisert atferd hos jenter (Keenan et al., 1999). Jenter som viser utagerende atferd, som målt i min studie, kan derfor ha utviklet internaliserte forstyrrelser, mens guttene i større grad opprettholder sin eksternaliserte og utagerende atferd. Ensminger og Juon (1998) sine funn støtter denne antakelsen og fant en sterkere stabilitet i utagerende atferd hos guttene. Dette gjaldt både i ungdomstiden og i voksen alder. Selv om gutter generelt viser mer utagerende problematferd, viser flere studier at jenter med problematferd har høyere risiko for å utvikle komorbide tilstander (Keenan et al., 1999). Dette betegner Keenan et al. som kjønnsparadokset, som går ut på at det kjønnnet med lavest frekvens av problematferd ser ut til å ha risiko for å utvikle andre typer problematferd. Blant annet viser de til en studie hvor risikoen for alkoholisme og antisosial personlighet var tre ganger høyere for kvinner enn for menn. Dette er et interessant og viktig funn i forhold til forebygging av problematferd og beruselse hos ungdom.

Sammenhenger og kausalitet

Keenan et al. (1999) henviser i en reviewartikkel til flere studier som indikerer at utviklingen av problematferd kommer forut for eller samtidig med begynnelsen av stoffmisbruk. I tråd med dette fant Steinberg og Avenevoli (1998) at dårlig tilknytning til skole og lærere predikerte alkoholbruk og annen problematferd. På den annen side viser Keenan et al. (1999) til andre studier som viste at utvikling av stoffbruk predikerer senere kriminalitet. I tråd med Jessor og Jessors (1977) problematferdsteori kan det derfor virke som at også alkoholbruk kan være en prediktor for andre former for problematferd. I min studie er foreldres alkoholbruk og elevenes problematferd målt da ungdommene var 13 år, og beruselse er målt da ungdommene var 15 og 18 år. Selv om det er både tidsmessig og prediksjonsmessig riktig at man måler problematferd og foreldres alkoholbruk før beruselse, er det imidlertid ingen grunn til å

betrakte dette som en enveis årsaksvirkning. I følge problematferdsteorien vil de som utøver problematferd lettere bruke alkohol. Samtidig vil de som bruker alkohol også lettere kunne utøve problematferd i skolen, selv om problematferden vises allerede ved 13- års alder. Stoffbruk kan således være en årsak til, og ikke et resultat av konflikter i hjemmet eller elevenes problematferd (Jessor, 1991). I tråd med dette fant Pitkanen et al. (2008) at problemdrikking i tidlig ungdomstid predikerte dårlig tilpasning på skolen, tidlig debutalder og et tungt drikkemønster i senere ungdomstid.

Forholdet mellom foreldre og ungdom er et komplisert samspill. Selv om det med stor sannsynlighet foregår en imitering av foreldrene, kan det også tenkes at ungdommers problematiske oppførsel og beruselsesmønster fører til økt alkoholbruk hos foreldrene. I denne studien har jeg derfor med en viss forsiktighet sagt noe om årsaksforhold, og jeg har bevisst unngått å si at foreldres alkoholbruk eller elevenes problematferd *predikerer* ungdommers beruselsesfrekvens.

Metodologiske betraktninger

En generell trussel mot reliabilitet og validitet i spørreskjemaer er underrapportering av ikke sosialt akseptabel atferd. Det er derfor mulig at foreldrene har underrapportert sin alkoholbruk fordi de ønsker å svare på en måte som er tilpasset de sosiale normene (Midanik, 1982). Det kan også være at en del ungdom ikke svarer ærlig ved tredje utfylling siden spørreskjemaet fylles ut hjemme i 18-års alder, og det kan være fare for at foreldrene vil se hva de har svart.

Mange måtte ekskluderes i denne studien på grunn av mange missinger. Selv om effektstørrelsene mellom det endelige utvalget og frafallsutvalget var liten, kan det tenkes at gutter generelt og jenter med høyere beruselsesfrekvens er underrepresentert. I tillegg er det i undersøkelsen bare tatt med ungdom hvor begge foreldrene har respondert. Det er tidligere funnet et høyere alkoholkonsum blant ungdom som bor med kun én forelder (Hayes et al., 2004). Selv om det anbefales at begge foreldrene deltar når man skal undersøke modelleringseffekter (Rossow & Rise, 1994), kunne sammenhengen blitt sterkere om jeg hadde tatt med ungdom hvor bare én forelder hadde respondert.

Beruselsesfrekvens er også det eneste målet på ungdommenes drikketferd i denne studien. Det kan derfor settes spørsmålstegn ved generaliserbarheten, siden ungdom i Sør-Europa har et annet drikkemønster enn norsk ungdom. Samtidig ble det undersøkt hvordan sammenhengene var i ungdommers alkoholfrekvens. Både alkoholfrekvens og

beruselsesfrekvens viste samme mønster for foreldres betydning og elevenes problematferd. Generaliserbarheten antas derfor ikke å være betydelig svekket.

Problematferdsmålet i denne studien er en skåre som omfatter såkalte disiplinproblemer og utagerende atferd på skolen. Dette er de to vanligste typer atferdsproblemer i den norske skolen. Sammenhengen kunne vært sterkere om mer alvorlig problematferd hadde blitt målt, selv om det ville vært få individer med skårer på dette. I denne studien har jeg vært opptatt av foreldrenes alkoholbruk og ikke alkoholproblemer. I tråd med dette er det derfor med hensikt målt såkalte "normale", og ikke alvorlige atferdsproblemer. Samtidig kan det i videre studier være hensiktsmessig å inkludere flere aspekter ved elevenes problematferd, og fokusere på marginaliserte grupper av foreldre og elever.

En annen betraktning er at tallene som er brukt i denne studien er fra 1992 og 1995. ESPAD-rapporten fra 2007 viste en økning i 15-åringers alkoholbruk mellom 1995 og 2003, mens det ble rapportert en nedgang fra 2003 til 2007 (Hibell et al., 2009). Alkoholbruken i Norge har generelt økt i samme tidsperiode: I 1995 ble det omsatt totalt 16 776 liter ren alkohol, i 2003 hadde omsetningen økt til 21 298 liter, mens det i 2007 ble omsatt 24 917 liter ren alkohol (SIRUS, 2008). Denne studien er imidlertid kun ute etter å vise teoretiske sammenhenger, og de underliggende mekanismene mellom foreldre og barn antas å være de samme nå som før. Endringen i ungdoms alkoholbruk og økningen generelt i befolkningen fra 1992 til 2007 betraktes derfor som uproblematisk.

Fordelen med denne studien er at den er longitudinell, og man har selvrapporterte data fra både foreldre og ungdom. Mye tidligere forskning har sett på i hvilken grad foreldrenes alkoholavhengighet påvirker ungdommen, noe som medfører en begrenset generaliserbarhet i forhold til resten av befolkningen. En styrke i denne studien er fokuset på hvilken betydning foreldres normale alkoholbruk har på ungdoms beruselse. Da en overvekt av tidligere studier har brukt data fra kun fedre, er det en klar fordel i denne studien at begge foreldrene er med i undersøkelsen.

Implikasjoner for forebygging

Funnene i denne studien kan ha viktige implikasjoner for fremtidig forebyggingsarbeid. Foreldrene bør være bevisste på at de har en påvirkningskraft på ungdommers alkoholbruk. Dette gjelder ikke bare tidlig, men også sent i tenårene. Foreldrene har videre vist seg å være en viktig beskyttende faktor i forhold til påvirkning fra venner (Li et al, 2002). Intervensjoner bør derfor i størst mulig grad involvere foreldrene. Mange studier har sett på flere forhold

vedrørende foreldrene, og funnet at modellering blir mediert av flere foreldrefaktorer. Andre studier har funnet en direkte modelleringseffekt av foreldres alkoholbruk. Ut i fra tidligere forskning ser foreldre ut til å være sterke og langvarige modeller for ungdommene, hvor de både har en direkte påvirkning gjennom modellering og en indirekte påvirkning gjennom overvåking, disiplin og normer (Latendresse et al., 2008; Brody et al., 2000).

De som best fanger opp elevenes problematferd er lærerne. Det er imidlertid vist at lærere ofte har en generell oppfatning om å disiplinere elever med problematferd, noe som kan virke mindre konstruktivt (Adelman & Taylor, 1997). Når lærere føler de må håndtere atferdsproblemene før de kan jobbe med elevenes motivasjon, blir resultatet ofte en lite konstruktiv klasseromsstyring som fremhever negative verdier (Adelman & Taylor, 1997). Tidligere studier har vist at mange forhold i klasserommet, og i skolen generelt, henger sammen med elevenes problematferd (bl.a. Maggs et al., 2008; Samdal et al., 2000). Det kan derfor være hensiktsmessig å jobbe med elevenes motivasjon og trivsel. Slik kan lærere opparbeide et støttende klasseromsmiljø for å fremme positive holdninger, og på denne måten etablere en trygghet blant elevene. Dette kan gjøre det lettere å mestre elevenes problematferd på en konstruktiv måte. PALS (positiv atferd, støttende læringsmiljø og samhandling) er et slikt program som for første gang ble prøvd ut og evaluert i fire intervensjonsskoler og fire kontrollskoler i perioden 2002 til 2005 (Atferdssenteret, 2012). Programmet skal bidra til økt kunnskap om gode måter å bygge opp et vedvarende positivt og støttende læringsmiljø for elevene. Det har videre fokus på virkningsfulle og inkluderende måter å forebygge atferdsproblemer, faglige nederlag og mistrivsel i skolen. I evalueringen av PALS ble det funnet en signifikant intervensjonseffekt, hvor observert problematferd blant elever hadde en moderat til sterk reduksjon, sammenlignet med kontrollskoler (Sørli & Ogden, 2007).

Selv om foreldrenes alkoholbruk og elevenes problematferd i denne studien korrelerte med ungdommers beruselse både da de var 15 og 18 år, var styrken på sammenhengen liten til moderat (Cohen, 1988). Videre forskning bør inkludere flere forhold ved foreldrene som kan ha betydning for ungdommers alkoholbruk. Det bør også tas med internaliserte atferdsproblemer som for eksempel angst og depresjon. Forskning viser at slike internaliserte atferdsproblemer er mer fremtredende hos jenter (Keenan et al., 2009).

Konklusjon

Hovedintensjonen med denne studien har vært å undersøke relasjonene mellom foreldres alkoholbruk, elevenes problematferd og ungdommers beruselse. Funnene impliserer at

forebygging bør legge vekt på foreldrenes betydning, både for å utsette ungdoms alkoholdebut og deres senere alkoholbruk. Foreldre kan bevisstgjøres i forhold til at de er viktige rollemodeller og påvirkningskilder for ungdommers alkoholbruk. Selv om flere studier fremhever venner som den sterkeste påvirkningskilden, har foreldrene en viktig rolle i ungdommens liv. Videre er det viktig for skolen og lærerne å være oppmerksom på at noen ungdommer kan være disponert for flere typer problematferd, blant annet utagerende atferd i klasserommet og høy beruselsesfrekvens. Spesielt er det viktig å være klar over at jenters problematferd i skolen i betydelig grad er assosiert med høy beruselse. Flere aspekter av både foreldrenes atferd og problematferd bør tas med i videre studier. Slik kan det i større grad kartlegges viktige faktorer som påvirker ungdommers beruselse og få nye innfallsvinkler for forebygging via foreldrepåvirkning.

Litteraturliste

- Aas, H., Jakobsen, R. & Andersen, N. (1996). Predicting 13-year-olds' drinking using parents' self-reported alcohol use and restrictiveness compared with offspring's perception. *Scandinavian Journal of Psychology*, 37, 113–120. doi:10.1111/j. 1467-9450.1996.tb00644.x.
- Aas, H., Klepp, K.-I. (1992). Adolescents' alcohol use related to perceived norms. *Scandinavian Journal of Psychology*, 33, 315-325. doi:10.1111/j.14679450.1992.tb00920.x.
- Adelman, H. S. & Taylor, L. (1997). Addressing barriers to learning: beyond school-linked services and full-service schools. *American Journal of Orthopsychiatry*, 67, 408 – 421. doi: 10.1037/h0080243.
- Aiken, L. S. & West, S. G. (1991). *Multiple regression: Testing and interpreting interactions*. Carlifornia: SAGE publications.
- Akers, R.L., Krohn, M. D., Lanza-Kaduce, L., Radosevich, M. (1979). Social learning and deviant behavior: A specific test of a general theory. *American Sociological Review*, 44, 636-655. Hentet fra <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/>.
- Anderson, P. & Baumberg, B. (2006). Alcohol in Europe – public health perspective: report summary. *Drugs: education, prevention and policy*, 13, 483 – 488. doi:10.1080/09687630600902477.
- Andrews, J. A., Hops, H. & Duncan, S. C. (1997). Adolescent modeling of parent substance use: the moderating effect of the relationship with the parent. *Journal of Family Psychology*, 11, 259-270. doi:10.1037//0893-3200.11.3.259.
- Arnesen, A., Ogden, T., & Sørli, M.-A. (2006). *Positiv elevatferd og støttende læringsmiljø i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Ary, D. V., Duncan, T. E., Duncan, S. C. & Hops, H. (1999). Adolescent problem behavior: the influence of parents and peers. *Behaviour Research and Therapy*, 37, 217-230. doi:10.1016/S0005-7967(98)00133-8.
- Ary, D. V., Tildesley, E., Hops, H. & Andrews, J. (1993). The influence of parent, sibling, and peer modeling and attitudes on adolescent use of alcohol. *The International Journal of the Addictions*, 28, 853-880. doi:10.3109/10826089309039661.
- Atferdssenteret (2012). *Positiv atferd, støttende læringsmiljø og samhandling (PALS)*. Hentet 14.05.2012 fra <http://www.atferdssenteret.no/informasjon-ompalsmodellen/category/161.html>.
- Bahr, S. J., Hoffmann, J. P. & Yang, X. (2005). Parental and peer influences on the risk of adolescent drug use. *The Journal of Primary Prevention*, 26, 529-551. doi:10.1007/s10935-005-0014-8.
- Bakken, A. (1998). *Ungdomstid i storbyen*. NOVA- rapport nr. 7/1998. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Hentet fra <http://www.nova.no>.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewoods Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Bank, B. J., Biddle, B. J., Anderson, D. S., Hauge, R., Keats, D. M., Keats, J. A. et al. (1985). Comparative research on the social determinants of adolescent drinking. *Social Psychology Quarterly*, 48, 164-177. Hentet fra <http://www.jstor.org/>.
- Barnes, G. M., Farrell, M. P. & Cairns, A. (1986). Parental socialization factors and adolescent drinking behaviors. *Journal of Marriage and Family*, 48, 27-36. Hentet fra <http://www.jstor.org>.
- Bastiansen, M. (2011). *En longitudinell to-generasjonsstudie av sammenhengen mellom foreldre og barns alkoholbruk: alkoholforventningers medierende effekt*. Akademisk

- avhandling. Oslo: Universitetet i Oslo. Hentet fra <http://www.duo.uio.no/sok/work.html?WORKID=132115>.
- Befring, E. & Moen, B -E. (2011). *Ungdom, læring og forebygging*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Bjerrum-Nielsen, H. & Rudberg, M. (1990). *Jenters vei til rusmidler – et sosialiseringsperspektiv*. Oslo: Norges råd for samfunnsforskning.
- Boneu, C. (1960). The effects of violations of assumptions underlying the *t* test. *Psychological Bulletin*, 57, 49-64. doi:10.1037/h0041412.
- Botvin, G. J. & Kantor, L. W. (2000). Preventing alcohol and tobacco use through life skills training. *Alcohol Research & Health*, 24, 250-257. Hentet fra <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/>.
- Brener, N. D., Billy, J. O. G. & Grady, W. R. (2003). Assessment of factors affecting the validity of self-reported health-risk behavior among adolescents: evidence from the scientific literature. *Journal of Adolescent Health*, 33, 436-457. doi:10.1016/S1054-139X(03)00052-1.
- Brody, G. H., Ge, X., Katz, J. & Arias, I. (2000). A longitudinal analysis of internalization of parental alcohol-use norms and adolescent alcohol use. *Applied Developmental Science*, 4, 71-79. doi: 10.1207/S1532480XADS0402_2.
- Cadoret, R. J., Yates, W. R., Troughton, E., Woodworth, G. & Stewart, M. A. (1995). Genetic- environmental interaction in the genesis of aggressivity and conduct disorders. *Archives of General Psychiatry*, 52, 916-924. doi:10.1001/archpsyc.1995.03950230030006.
- Chen, K. & Kandel, D. B. (1995). The natural history of drug use from adolescence to the mid-thirties in a general population sample. *American Journal of Public Health*, 85, 41-47. doi:10.2105/AJPH.85.1.41.

- Coffelt, N. L., Forehand, R., Olson, A. L., Jones, D. J., Gaffney, C. A. & Zens, M. S. (2006). A longitudinal examination of the link between parent alcohol problems and youth drinking: The moderating roles of parent and child gender. *Addictive Behaviors*, 31, 593 - 605. doi:10.1016/j.addbeh.2005.05.034.
- Cohen, J. W. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. utg.). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Colman, I., Murray, J., Abbott, R. A., Maughan, B., Kuh, D., Croudace, T. J. et al. (2009). Outcomes of conduct problems in adolescence: 40 year follow-up of national cohort. *British Medical Journal*, 338, 1-8. doi:10.1136/bmj.a2981.
- Davies, P. T. & Lindsay, L. L. (2004). Interparental conflict and adolescent adjustment: Why does gender moderate early adolescent vulnerability? *Journal of Family Psychology*, 18, 160-170. doi: 10.1037/0893-3200.18.1.160.
- Deković, M., Buist, K. L. & Reitz, E. (2004). Stability and changes in problem behavior during adolescence: latent growth analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 33, 1-12. doi: 10.1023/A:1027305312204.
- Dielman, T. E., Leech, S. L. & Loveland-Cherry, C. (1995). Parents' and children's reports of parenting practices and parent and child alcohol use. *Drugs and Society*, 8, 83-101. doi: 10.1300/J023v08n03_07.
- Dishion, T. J., Nelson, S. E. & Bullock, B. M. (2004). Premature adolescent autonomy: parent disengagement and deviant peer process in the amplification of problem behaviour. *Journal of Adolescence*, 27, 515-530. doi:10.1016/j.adolescence.2004.06.005.
- Disney, E. R., Elkins, I. J., McGue, M. & Iacono, W. G. (1999). Effects of ADHD, Conduct disorder, and gender on substance use and abuse in adolescence. *American Journal of Psychiatry*, 156, 1515-1521. Hentet fra <http://ajp.psychiatryonline.org/>.
- Donovan, J. E., Jessor, R. (1985). Structure of problem behavior in adolescence and young

- adulthood. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 890-904. doi:10.1037//0022-006X.53.6.890.
- Donovan, J. E., Jessor, R. & Costa, F. M. (1988). Syndrome of problem behavior in adolescence: A replication. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56, 762-765. doi:10.1037//0022-006X.56.5.762.
- Eaton, M. T., D'Amico, L. A. & Phillips, B. N. (1956). Problem behavior in school. *The Journal of Educational Psychology*, 47, 350-357. doi:10.1037/h0045686.
- Elkins, I. J., McGue, M. & Iacono, W. G. (2007). Prospective effects of attention deficit/hyperactivity disorder, conduct disorder, and sex on adolescent substance use and abuse. *Archives of General Psychiatry*, 64, 1145-1152. doi:10.1001/archpsyc.64.10.1145.
- Ennett, S. T. & Bauman, K. E. (1991). Mediators in the relationship between parental and peer characteristics and beer drinking by early adolescents. *Journal of Applied Social Psychology*, 21, 1699-1711. doi:10.1111/j.1559-1816.1991.tb00499.x.
- Ensminger, M. E. & Juon, H. S. (1998). Transition to adulthood among high-risk youth. I R. Jessor (red.). *New perspectives on adolescent risk behavior* (s. 365 – 391). New York: Cambridge University Press.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3.utg.). Los Angeles: Sage.
- Fletcher, A. C., Steinberg, L. & Williams-Wheeler, M. (2004). Parental influences on adolescent problem behavior: revisiting Stattin and Kerr. *Child development*, 75, 781-796. doi:10.1111/j.1467-8624.2004.00706.x.
- Furtado, E. F., Laucht, M. & Schmidth, M. H.(2006). Gender-related pathways for behavior problems in the offspring of alcoholic fathers. *Brazilian Journal of Medical and Biological Research*, 39, 659-669. doi:10.1590/S0100-879X2006000500013.
- Gance-Cleveland, B., Mays, M. Z. & Steffen, A.(2008). Association of adolescent physical

- and emotional health with perceived severity of parental substance abuse. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 13, 15-25. doi:10.1111/j.1744-6155.2008.00130.x.
- Ghodsian, M. & Power, C. (1987). Alcohol consumption between the ages of 16 and 23 in Britain: a longitudinal study. *British Journal of Addiction*, 82, 175-180. doi:10.1111/j.1360-0443.1987.tb01457.x.
- Gotham, H. J., Sher, K. J. & Wood, P. K. (1997). Predicting stability and change in frequency of intoxication from the college years to beyond: Individual-difference and role transition variables. *Journal of Abnormal Psychology*, 106, 619-629. doi:10.1037//0021-843X.106.4.619.
- Gruber, E., DiClemente, R. J., Anderson, M. M. & Lodico, M. (1996). Early drinking onset and its association with alcohol use and problem behavior in late adolescence. *Preventive Medicine*, 25, 293-300. doi:10.1006/pmed.1996.0059.
- Harakeh, Z., Scholte, R. H. J., De Vries, H. & Engels, R. C. M. (2005). Parental rules and communication: their association with adolescent smoking. *Addiction*, 100, 862 – 870. doi:10.1111/j.1360-0443.2005.01067.x.
- Haugland, S. H., Strandheim, A. & Bratberg, G. (2012). Er risikofylt rusmiddelbruk vanligere blant ungdom som har sett foreldrene beruset? *Tidsskrift for Den norske legeforening* 132, 410-413. doi:10.4045/tidsskr.11.0623.
- Havlicek, L. L. & Peterson, N. L. (1977). Effect of the violation of assumptions upon Significance levels of the Pearson *r*. *Psychological Bulletin*, 84, 373-377. doi:10.1037//0033-2909.84.2.373.
- Hayes, L., Smart, D., Toumbourou, J. W. & Sanson, A. (2004). Parenting influences on adolescent alcohol use. Research report No. 10. Melbourne: Australian Institute of Family Studies, Commonwealth of Australia. Hentet 15.02.2012 fra <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/resreport10/main.html>.

- Hellandsjø Bu, E. T., Watten, R. G., Foxcroft, D. R., Ingebrigtsen, J. E. & Relling, G. (2002). Teenage alcohol and intoxication debut: the impact of family socialization factors, living area and participation in organized sports. *Alcohol & Alcoholism*, 37, 74-80. doi:10.1093/alcalc/37.1.74.
- Henriksen, Ø. (2000). *Ikke som jeg gjør, men som jeg sier: om rus, kommunikasjon og oppdragelse*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A. et al. (2009). *The 2007 ESPAD report: Substance use among students in 35 european countries*. Stockholm: Modintryckoffset. Hentet fra <http://www.espad.org/>.
- Hill, J. P. & Lynch, M. E. (1983). The intensification of genderrelated role expectations during early adolescence. I J. Brooks-Gunn & A. C. Petersen (red.), *Girls at puberty: biological and psychological perspectives* (s. 175 - 201). New York: Plenum.
- Hogg, M. A. & Abrams, D. (1998). *Social identifications. A social psychology of intergroup relations*. New York: Routledge.
- Hopfer, C. J., Crowley, T. J. & Hewitt, J. K. (2003). Review of twin and adoption studies of adolescent substance use. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42, 710-719. doi: 10.1097/01.CHI.0000046848.56865.54.
- Horn, J. L. (1965). A rationale and test for the number of factors in factor analysis. *Psychometrika*, 30, 179-185. doi:10.1007/BF02289447.
- Hundleby, J. D. & Mercer, G. W. (1987). Family and friends as social environments and their relationship to young adolescents' use of alcohol, tobacco, and marijuana. *Journal of Marriage and Family*, 49, 151-164. doi:10.2307/352679.
- Iversen, E., Skutle, A., Bolstad, A. & Knoff, R. V. (2008). *Ungdom og rusmidler i Bergen*

2008. *En undersøkelse i Bergen kommune om 8. og 10. klassingers forhold til rusmidler*. Bergen: Stiftelsen Bergensklinikkene. Lastet ned 01.10.2010 fra <http://www.bergensklinikkene.no>.
- Jakobsen, R. (1997). Stages of progression in noncoital sexual interactions among young adolescents: An application of the mokken scale analysis. *International Journal of Behavioral Development*, 21, 537-553. doi:10.1080/016502597384776.
- Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, 12, 597-605. doi:10.1016/1054-139X(91)90007-K.
- Jessor, R. & Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development. A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press.
- John, O. P., Robins, R. W. & Pervin, L. A. (2008). *Handbook of personality. Theory and research*. (3. utg.). New York: The Guilford Press.
- Jose, P. E. (2008). *ModGraph-I: A programme to compute cell means for the graphical display of moderational analyses: The internet version, Version 2.0*. Victoria University of Wellington, New Zealand. Lastet ned 21.02.2012 fra <http://www.victoria.ac.nz/psyc/staff/paul-jose-files/modgraph/modgraph.php>.
- Kazdin, A. E., (1997). Practitioner review: psychosocial treatments for conduct disorder in children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 161-178. doi: 10.1111/j.1469-7610.1997.tb01851.x.
- Keenan, K., Loeber, R. & Green, S. (1999). Conduct disorder in girls: A review of the literature. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2, 3-19. Hentet fra <http://www.springerlink.com/>.
- Kemppainen, U., Tossavainen, K., Vartiainen, E., Jokela, V., Puska, P., Pantelejev, V. et al. (2008). Environmental factors as predictors of alcohol use among

- ninth grade adolescents in Pitkaranta (Russian Karelia) and in eastern Finland.
Scandinavian Journal of Public Health, 36, 769-777. doi:10.1177/1403494808089650.
- Kerr, W. C., Fillmore, K. M., Bostrom, A. (2002). Stability of alcohol consumption over time: Evidence from three longitudinal surveys from the United States. *Journal of Studies on Alcohol*, 63, 325–333. Hentet fra <http://www.ncbi.nlm.nih.gov>.
- Knop, J. (1989). Nature-nurture interactions in alcoholism. Twin, adoption and high-risk studies. *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift*, 43, 285-289. doi:10.3109/08039488909101965.
- Knop, J. (2010). The Danish longitudinal study of alcoholism 1978-2008. A clinical high-risk study. *Danish Medical Bulletin*, 58, 1-23. Hentet fra <http://www.ipm.regionh.dk/>.
- Koppes, L. L. J., Kemper, H. C. G., Post, G. B., Snel, J. & Twisk, J. W. R. (2000). Development and stability of alcohol consumption from adolescence into adulthood: the Amsterdam growth and health longitudinal study. *European Addiction Research*, 6, 183-188. doi:10.1159/000052044.
- Lassey, M. L. & Carlson, J. E. (1980). Drinking among rural youth: the dynamics of parental and peer influence. *The International Journal of the Addictions*, 15, 61-75. doi:10.3109/10826087109045544.
- Latendresse, S. J., Rose, R. J., Viken, R. J., Pulkkinen, L., Kaprio, J. & Dick, D. M. (2008). Parenting mechanisms in links between parents' and adolescents' alcohol use behaviors. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 32, 322-330. doi:10.1111/j.1530-0277.2007.00583.x.
- Li, C., Pentz, M. A. & Chou, C. - P. (2002). Parental substance use as a modifier of Adolescent substance use risk. *Addiction*, 97, 1537-1550. doi:10.1046/j.1360-0443.2002.00238.x.
- Lichwarck-Aschoff, A., Finkenauer, C., van de Vorst, H. & Engels, R. C. M. E. (2012). Being mum's confidant, a boon or bane? Examining gender differences in the association of

- maternal disclosure with adolescents' depressive feelings. *Journal of Youth and Adolescence*, 4, 449 – 459. doi: 10.1007/s10964-011-9661-7.
- Lieb, R., Merikangas, K. R., Höfler, M., Pfister, H., Isensee, B. & Wittchen, H.-U. (2002). Parental alcohol use disorders and alcohol use and disorders in offspring: a community study. *Psychological Medicine*, 32, 63-78. doi: 10.1017/S0033291701004883.
- Lintonen, T., Ahlström, S. & Metso, L. (2004). The reliability of self-reported drinking in adolescence. *Alcohol & Alcoholism*, 39, 362-268. doi:10.1093/alcalc/agh071.
- Lintonen, T., Rimpelä, M., Vikat, A. & Rimpelä, A. (2000). The effect of societal changes on drunkenness trends in early adolescence. *Health Education Research*, 15, 261-269. doi:10.1093/her/15.3.261.
- Liu, W. Z., White, A. P., Thompson, S. G. & Bramer, M. A. (1997). Techniques for dealing with missing values in classification. I X. Liu, P. Choen & M. Berthold. (red.). *Advances in Intelligent Data Analysis* (527 – 536). London: Springer Berlin. [Elektronisk versjon] doi: dx.doi.org/10.1007/BFb0052868.
- Maggs, J. L., Patrick, M. E. & Feinstein, L. (2008). Childhood and adolescent predictors of alcohol use and problems in adolescence and adulthood in the National Child Development Study. *Addiction*, 103, 7-22. doi:10.1111/j.1360-0443.2008.02173.x.
- Malone, S. M, Taylor, J., Marmorstein, N. R., McGue, M. & Iacono, W. G. (2004). Genetic and environmental influences on antisocial behavior and alcohol dependence from adolescence to early adulthood. *Development and Psychopathology*, 16, 943-966. doi:10.1017/S0954579404040088.
- McCarty, C. A., Ebel, B. E., Garrison, M. M., DiGiuseppe, D. L., Christakis, D. A. & Rivara, F. P. (2004). Continuity of binge and harmful drinking from late adolescence to early adulthood. *Pediatrics*, 114, 714-719. doi: 10.1542/peds.2003-0864-L.
- Mezzich, A. C., Tarter, R. E., Giancola, P. R., Lu, S., Kirisci, L. & Parks, S. (1997).

- Substance use and risky sexual behavior in female adolescents. *Drug and Alcohol Dependence*, 44, 157-166. doi:10.1016/S0376-8716(96)01333-6.
- Midanik, L. (1982). The validity of self-reported alcohol consumption: a literature review. *British Journal of Addiction*, 77, 357-382. doi:10.1111/j.1360-0443.1982.tb02469.x.
- Munkvold, L., Lundervold, A. & Manger, T. (2009). Should there be separate parent and teacher-based categories of ODD? Evidence from a general population. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 10, 1264-1272. doi:10.1111/j.1469 7610.2009.02091.x.
- Natvig, H. N. (1995). *Alcohol expectancies and socialization: adolescent learning to drink*. Upublisert doktoravhandling. Psykologisk fakultet. Universitetet i Bergen.
- Nordahl, T. & Sørli, M.-A. (1998). *Brukerperspektiv på skolen. Elever og foreldre om skole og relasjoner*. NOVA- rapport nr.12d/98. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Hentet fra <http://www.nova.no>.
- Nordahl, T., Mauseithagen, S. & Kostøl, A. (2009). *Skoler med liten og stor forekomst av atferdsproblemer. En kvantitativ og kvalitativ analyse av forskjeller og likheter mellom skolene*. Rapport nr. 3/2009. Elverum: Høgskolen i Hedmark. Hentet fra <http://hioa.academia.edu/>.
- Nordahl, T., Sørli, M.-A., Manger, T. & Tveit, A. (2005). *Atferdsproblemer blant barn og unge*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Nordahl, T., Sørli, M.-A., Tveit, A. & Manger, A. (2003). *Alvorlige atferdsvansker. Effektiv forebygging og mestring i skolen*. Veileder for skolen. Oslo: Læringscenteret. Hentet fra <http://eldhusetfagforum.no>.
- Ogden, T. (1998). *Elevatferd og læringsmiljø. Læreres erfaringer med og syn på elevatferd og læringsmiljø*. Rapport '98. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Hentet fra <http://www.regjeringen.no>.

- Ogden, T. (2001). *Sosial kompetanse og problematferd i skolen*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Pagan, J. L., Rose, R. J., Viken, R. J., Pulkkinen, L., Kaprio, J. & Dick, D. M. (2006). Genetic and environmental influences on stages of alcohol use across adolescence and into young adulthood. *Behavior Genetics*, 36, 483-497. doi: 10.1007/s10519-006-9062-y.
- Pallant, J. (2005). *SPSS Survival Manual*. (2. utg). Maidenhead: Open University Press.
- Pape, H. (2012). Young people's overestimation of peer substance use: An exaggerated phenomenon? *Addiction*, 107, 878 – 884. doi: 10.1111/j.1360-0443.2011.03680.x.
- Pape, H. & Falck, S. (2003). Ungdomskriminalitet. Et fenomen i endring? *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 3, 99-111. Hentet fra <http://www.ungdomsforskning.no/>.
- Pape, H. & Hammer, T. (1996). How does young people's alcohol consumption change during the transition to early adulthood? A longitudinal study of changes at aggregate and individual level. *Addiction*, 91, 1345-1357. doi:10.1111/j.1360-0443.1996.tb03620.x.
- Pape, H. & Rossow, I. (2007). Farlig fyll. Overstadig drikking og problemer knyttet til alkoholbruk blant skoleungdom. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 7, 113–125. Hentet fra <http://www.ungdomsforskning.no/>.
- Patterson, G. R., DeBaryshe, B. & Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 44, 329-335. doi:10.1037//0003066X.44.2.329
- Pedersen, W. (1998). *Bittersøt. Ungdom, sosialisering og rusmidler*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pedersen, W. & Skrondal, A. (1998). Alcohol debut: predictors and consequences. *Journal of Studies on Alcohol*, 59, 32-42. Hentet fra <http://www.jsad.com/>.
- Perkins, H. W. & Wechsler, H. (1996). Variation in perceived college drinking norms and its

- impact on alcohol abuse: a nationwide study. *Journal of Drug Issues*, 26, 961-964.
- Hentet fra <https://www.ncjrs.gov/>.
- Petratis, J., Flay, B. R. & Miller, T. Q. (1995). Reviewing theories of adolescent substance use: organizing pieces in the puzzle. *Psychological Bulletin*, 117, 67-86. doi:10.1037//0033-2909.117.1.67.
- Piko, B. F. & Kovács, E. (2010). Do parents and school matter? Protective factors for adolescent substance use. *Addictive Behaviors*, 35, 53-56. doi:10.1016/j.addbeh.2009.08.004.
- Pitkänen, T., Kokko, K., Lyyra, A.-L. & Pulkkinen, L. (2008). A developmental approach to alcohol drinking behaviour in adulthood: a follow-up study from age 8 to age 42. *Addiction*, 103, 48-68. doi:10.1111/j.1360-0443.2008.02176.x.
- Rehm, J. (1998). Measuring quantity, frequency, and volume of drinking. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 22, 4s-14s. doi:10.1111/j.1530-0277.1998.tb04368.x.
- Rose, R. J., Dick, D. M., Viken, R. J. & Kaprio, J. (2001). Gene-environment interaction in patterns of adolescent drinking: regional residency moderates longitudinal influences on alcohol use. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 25, 637-643. doi:10.1111/j.1530-0277.2001.tb02261.x.
- Rossow, I., Moan, I. S. & Natvig, H. (2009). *Nære pårørende av alkoholmisbrukere – hvor mange er de og hvordan berøres de?* SIRUS- rapport 9/2009. Oslo: Staten institutt for rusmiddelforskning. Hentet fra <http://www.sirus.no>.
- Rossow, I. & Rise, J. (1994). Concordance of parental and adolescent health behaviors. *Social Science & Medicine*, 38, 1299-1305. doi:10.1016/0277-9536(94)90193-7.
- Russell, D. W. (2002). The use (and abuse) of factor analysis in personality and social

- psychology bulletin. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 1629-1646.
doi:10.1177/014616702237645.
- Ryan, S. M., Jorm, A. F. & Lubman, D. I. (2010). Parenting factors associated with reduced adolescent alcohol use: a systematic review of longitudinal studies. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 44, 774-783. doi:10.1080/00048674.2010.501759.
- Samdal, O., Wold, B., Klepp, K.-I. & Kannas, L. (2000). Students' perception of school and their smoking and alcohol use: a cross-national study. *Addiction Research*, 8, 141-167. doi:10.3109/16066350009004417.
- Schulenberg, J., Wadsworth, K. N., O'Malley, P. M., Bachman, J. G. & Johnston, L. D. (1996). Adolescent risk factors for binge drinking during the transition to young adulthood: variable- and pattern-centered approaches to change. *Developmental Psychology*, 32, 659-674. doi:10.1037/0012-1649.32.4.659.
- Seljamo, S., Aromaa, M., Koivusilta, L., Rautava, P., Sourander, A., Helenius, H. et al. (2006). Alcohol use in families: a 15-year prospective follow-up study. *Addiction*, 101, 984-992. doi:10.1111/j.1360-0443.2006.01443.x.
- SIRUS (2008). *Russtat rusmiddelstatistikk*. Siteret 5.05.2012 fra Statens institutt for rusmiddelforskning nettsider: <http://statistikk.sirus.no/>.
- Stattin, H. & Magnusson, D. (1996). Antisocial development: a holistic approach. *Development and Psychopathology*, 8, 617 – 645. doi:10.1017/S0954579400007331.
- Stefansen, K. (1998). *Ung i Målselv. Fritidsmønstre, rusmiddelbruk og framtidsplaner*. NOVA-Rapport nr. 25/1998. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Hentet fra <http://www.nova.no>.
- Steinberg, L & Avenevoli, S. (1998). Disengagement from school and problem behavior in

- adolescence: A developmental-contextual analysis of the influences of family and part-time work. I R. Jessor (red.). *New perspectives on adolescent risk behavior* (s. 392 - 424). New York: Cambridge University Press.
- Storvoll, E. E., Rossow, I., Moan, I. S., Norström, T., Scheffels, J. & Lauritzen, G. (2010). *Skader og problemer forbundet med bruk av alkohol, narkotika og tobakk. SIRUS-rapport nr. 3/2010*. Oslo: Staten institutt for rusmiddelforskning. Hentet fra <http://www.sirus.no>.
- Strandheim, A., Bratberg, G. H., Holmen, T. L., Coombes, L. & Bentzen, N. (2011). The influence of behavioural and health problems on alcohol and drug use in late adolescence – a follow up study of 2399 young Norwegians. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 5, 1 – 9. doi:10.1186/1753-2000-5-17.
- Sørli, M.-A. & Ogden, T. (2007). Immediate impacts of PALS: a school-wide multi-level programme targeting behavior problems in elementary school. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 51, 471 - 492. doi: 10.1080/00313830701576581.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5. utg). Boston: Pearson Education.
- Tambs, K. & Vaglum, P. (1990). Alcohol consumption in parents and offspring: a study of the family correlation structure in a general population. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 82, 145–151. doi:10.1111/j.1600-0447.1990.tb01372.x.
- Temple, M. T. & Fillmore, K. M. (1985). The variability of drinking patterns and problems among young men, age 16-31: a longitudinal study. *The International Journal of the Addictions*, 20, 1595-1620. doi:10.3109/10826088509047250.
- Thornberry, T. P., Lizotte, A. J., Krohn, M. D., Farnworth, M. & Jang, S. J. (1994). Delinquent peers, beliefs, and delinquent behavior: a longitudinal test of interactional theory. *Criminology*, 32, 47-84. doi:10.1111/j.1745-9125.1994.tb01146.x.

- Torvik, F. A., Rognmo, K., Ask, H., Røysamb, E. & Tambs, K. (2011). Parental alcohol use and adolescent school adjustment in the general population: Results from the HUNT study. *British Medical Journal*, 11, 706-716. doi:10.1186/1471-2458-11-706.
- Turner, J. C. & Oakes, P. J. (1986). The significance of the social identity concept for Social psychology with reference to individualism, interactionism and social influence. *British Journal of Social Psychology*, 25, 237 – 252. doi: 10.1111/j.2044-8309.1986.tb00732.x.
- Ulleberg, P. & Nordvik, H. (2001). *Faktoranalyse. Innføring i faktorteori og faktoranalyse*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Van der Vorst, H., Engels, C. M. E. R., Meeus, W., Deković, M. & Leeuwe, J. V. (2005). The role of alcohol-specific socialization in adolescents' drinking behaviour. *Addiction*, 100, 1464-1476. doi:10.1111/j.1360-0443.2005.01193.x.
- Van der Zwaluw, C. S., Scholte, R. H. J., Vermulst, A. A., Buitelaar, J. K., Verkes, R. J., Rutger, R. J. V. et al. (2008). Parental problem drinking, parenting, and adolescent alcohol use. *Journal of Behavioral Medicine*, 31, 189-200. doi:10.1007/s10865-007-9146-z.
- Vazsonyi, A. T., Chen, P., Jenkins, D. D., Burcu, E., Torrente, G. & Sheu, C. J. (2010). Jessor's problem behavior theory: cross-national evidence from Hungary, the Netherlands, Slovenia, Spain, Switzerland, Taiwan, Turkey, and the United States. *Developmental Psychology*, 46, 1779-1791. doi:10.1037/a0020682.
- Vedøy, T. F. & Skretting, A. (2009). *Ungdom og rusmidler. Resultater fra spørreskjemaundersøkelser 1968 – 2008*. SIRUS-Rapport nr. 5/2009. Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning. Hentet fra <http://www.sirus.no>.
- Wechsler, H., Dowdall, G. W., Davenport, A. & Rimm, E. B. (1995). A gender-specific

- measure of binge drinking among college students. *American Journal of Public Health*, 85, 982-985. doi:10.2105/AJPH.85.7.982.
- Weinberg, N. Z., Dielman, T. E., Mandell, W. & Shope, J. T. (1994). Parental drinking and gender factors in the prediction of early adolescent alcohol use. *The International Journal of the Addictions*, 29, 89-104. doi:10.3109/10826089409047370.
- White, H. R., Johnson, V. & Buyske, S. (2000). Parental modeling and parenting behavior effects on offspring alcohol and cigarette use. A growth curve analysis. *Journal of Substance Abuse*, 12, 287-310. doi:10.1016/S0899-3289(00)00056-0.
- Whitfield, J. B., Zhu, G., Madden, P. A., Neale, M. C., Heath, A. C. & Martin, N. G. (2004). The genetics of alcohol intake and of alcohol dependence. *Alcohol: Clinical and Experimental Research*, 28, 1153-1160. doi:10.1097/01.ALC.0000134221.32773.69.
- Wickstrøm, L., Skogen, K. & Øia, T. (1996). Increased rate of conduct problems in urban areas: what is the mechanism? *American Academy Child Adolescents Psychiatry*, 35, 471 - 479. doi: dx.doi.org/10.1097/00004583-199604000-00013.
- Williams, C. L., Toomey, T. L., McGovern, P., Wagenaar, A. C. & Perry, C. L. (1995). Development, reliability, and validity of self-reported alcohol-use with young adolescents. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 4, 17-40. doi:10.1300/J029v04n03_02.
- Wilsnack, R. W., Vogeltanz, N. D., Wilsnack, S. C. & Harris, T. R. (2000). Gender differences in alcohol consumption and adverse drinking consequences: cross-cultural patterns. *Addiction*, 95, 251-265. doi:10.1046/j.1360-0443.2000.95225112.x.
- Wood, M. D., Read, J. P., Mitchell, R. E. & Brand, N. H. (2004). Do parents still matter? Parent and peer influences on alcohol involvement among recent high school graduates. *Psychology of Addictive Behaviors*, 18, 19–30. doi:10.1037/0893-164X.18.1.19.

- Yu, J. (2002). The association between parental alcohol-related behaviors and children's drinking. *Drug and Alcohol Dependence*, 69, 253-262. doi:10.1016/S0376-8716(02)00324-1.
- Øia, T. (2007). *Ung i Oslo: levekår og sosiale forskjeller*. NOVA-rapport 6/07. Hentet fra <http://www.nova.no>.
- Øia, T. & Strandbu, Å. (2010). *15-åringer – hvem drikker? En undersøkelse av tiendeklassinger i Oslo 2009*. NOVA rapport 1/10. Hentet fra <http://www.nova.no>.